

Diplomitõs
473517

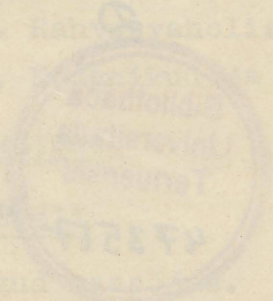
Winnits.

Handwritten notes in the top left corner, including "Kõne prof. Papp" and "11. 2. 88".

Arvestatud diplomitõne
14/2 88
Wag

E.V.
TARTU ÜLILÕPTE
DIPLOMIAKTOON
10 mail 88
Jr 38
TARTU

1. E
7550.

20. mail 29 88. a. autor
Arvestatud diplomitõne
õiguste hõlme

Parvitatud kirjandus.

Maasõjaõigus.

1. A. Piip. Rahvusvaheline õigus.
2. A. Sõda, mõiste ja liigid.
 - B. Sõjaõigus.
3. Josef L. Kunz. Kriegerrecht und Neutralitätsrecht. Wien 1935.
 - I. Sõjaõigusest üldse.
4. Charles. 1. Ajalooline vaade. International Law. New-York 1924.
5. Charles. 2. Sõjaõiguse allikad. International Law. (Volume II) Boston 1922.
6. James W. 4. Sõja algus ja selle mõju. Law and The World War. New-York 1920.
 - a. Algusest üldse.
 - b. Diplomaatilised ja konsulaar-suhted.
 - c. Rahvusvahelised lepingud.
 - d. Kodanikud ja nende varandused. York 1922.
7. Hans Wehberg.
8. George Grafton.
9. Hanns. II. Maasõjaõigus. Public Law. Chicago 1901.
10. Franz Holtzmann. 1. Sõjaväli. Handbuch des Völkerrechts. Hamburg 1889.
11. Thomas Barclay. 2. Isikud maasõjas. The Law of War. London 1914 (allikas).
 - a. Sõjalised jõud.
 - b. Parlamentäär'id.
 - c. Spioonid.
 - d. Sõjavangid.
 - e. Haavatud, haiged ja surnud.
 - f. Tsiviilelanikud ja pantvangid.
12. Karl Enders. 3. Lubatud ja lubamata sõjariistad. Die Grundsätze der Krieg- Berlin 1909.
13. Franz Jersak. 4. Sõjaline okupatsioon. Breslau 1918.
14. F. Liszt. 5. Lepingud sõja ajal. Das Völkerrecht. Berlin 1921.
15. R. Waldkirch.
16. K. Strupp.

III. Sõja lõppemine.

Tarvitatud kirjandus.

A. Sõda, sõjaste ja liigid.

1. A. Piip. Rahvusvaheline õigus.
2. Henrich Bonfils. Lehrbuch der Völkerrecht für Studium und Praxis. Berlin 1904.
3. Josef, L. Kunz. Kriegsrecht und Neutralitätsrecht. Vien 1935.
4. Charles, G. Fenwick. International Law. New-York 1924.
5. Charles Cheney Hyde. International Law. (Wolume II) Boston 1922.
6. James Wilford Garner. International Law and The World War. New-York 1920.
7. Hans Wehberg. The Outlawry of War. Washington 1931.
8. George Grafton Wilson. International Law. New-York 1922.
9. Hannis Taylor. International Public Law. Chicago 1901.
10. Franz Holtzendorf. Handbuch des Völkerrechts. Hamburg 1889.
11. Thomas Barclay. Law and Usage of War. London 1914 (allikas).
12. Karl Enders. Die Völkerrechtlichen Grundsätze der Kriegführung zu Lande und zur See. Berlin 1909.
13. Franz Jerusalem. Kriegsrecht und kodifikation. Breslau 1918.
14. F. Liszt. Das Völkerrecht. Berlin 1921.
15. E. Waldkirch. Das Völkerrecht. 1926.
16. K. Strupp. Das Völkerrecht.

M a a s õ j a õ i g u s .

A. Sõda, mõiste ja liigid.

Rahu on olukord, mis tingitud riikidevaheliste huvide vastastikusest tunnustusest (Bonfils). Kui see vastastikune huvide respektseerimine kaob, tekivad tülid, mis võivad areneda sõjaks. Sõda on riikide relvastatud jõudude vaenuline tegevus, mis suunatud oma huvide kaitseks ühe või enam riigi vastu.

Sõja kohta on teoorias kaks teineteisele vastandilist seisukohta: üks mille järelle sõda on inimkonna arengu takistaja ja kultuuri hävitaja; teine, mis näeb just sõjast tekkimas uusi ideid kultuurilisele arenemisele.

"Sõda on lüliks jumalikus maailmakorras, mis seob uutes saavutistes endise järgnevaga. Ilma sõjata kaoks maailmast ideed ja valitseks ainult materjalism". (Moltke) Ka Lieber leiab, et sõda on oluliseks tsivilisatsiooni nõudeks. Steinmetz arvab, et sõda just saab uute ideede ja saavutiste tiivustajaks. Inimese hing vajab järjest uudiseid, erutusi, ja elamusi; selleta muutuks inimene tuimaks ja loiuks. Sõda mõjutab veel järgnevaid põlvesid, sest need hingelised elamused pärandatakse vanemalt lastele.

Neile vastand on Bluntschich'i seisukoht, kes leiab, et sõda takistab arengut, hoolimata mehelikkude Vooruste-vahvuse ja julguse arendamisest - kasvatab sõda iha lõhkuda, põletada, tappa ja röövida, lagastab moraali ja hävitab kultuursaavutisi, valmistades inimestele kannatusi ja valu ning hävitab paljude eluõnne.

Ei saa ju salata, et paljud sõjad on toonud palju kasu inimkonnale. Ristisõdades tutvus Euroopa Araabia teaduse ja kunstiga; Idamaaga seoti kaubanduslikke sidemeid, mis viis edaspidisele majanduslikule õitsengule.

Napoleoni sõdade ajal puutus kogu Euroopa kokku prantsuse revolutsiooni vabade ideedega, mis tõi rahvaste sotsiaalseis oludes tunduvalt paremusi.

Sõja mõiste täpseks piiritluseks on väga palju definitsioone, ja kõik nad erinevad üksteisest, haarates ainet kord materjaalsemalt või formaalsemalt.

Bellum est armorum publicorum justa contentio (Albericus Gentilis); Bellum est eorum qui suae potestatis sunt juris sui persequendi concertatio per vim et dolum (Bynkerchoeck).

Sõda on poliitiline tegevus, milles riigid oma huve või õigusi relvastatud võitlusega lahendavad, lootes sellest võitlusest lahendust, kumb pooltest oma tahte teisele peale surub (Funck - Brentano).

Hilisemad õpetlased püüavad sõjas näha riikidevaheliste tülide lahendamist sõjariistus jõuga. Tüli on enim olemas, sõda on vaid tüli lahendamise viis, mis sünnib relvastatud jõuga.

Hoopis formaalne on Liszti definitsioon, kes leiab, et sõda on ainult relvastatud võitlus kahe või enam riigi vahel. Siin on küll nimetatud tunnuseks "relvastatud võitlus", kuid selle võitluse sisu ja otstarb on jäänud määramata.

Rahvusvahelises õiguses valitseb kaks doktriini sõja kohta: üks Euroopa kontinenti-, teine anglo-ameerika sõja doktriin. Rousseau järele on sõda ainult riikide vahel, mitte üksikisikute vahel. Sõda on vaid riikide relvastatud jõudude vahel, tsiviilelanikud, kes sõjast osa ei võta ei loeta vaenlasteks: see seisukoht püsis Euroopa mandril kuni Maaailmasõjani.

Maaailmasõja ajal pääses võidule anglo-ameerika sõja doktriin, mille järele vaenulisse parteisse kuuluvuse määras isiku kodakondsus. Sellepärast sõja puhkemisel, selle doktriini järele koheldakse sisemaal leiduvaid vaenulise riigi kodanikke vaenlasina, võttes abinõusid tarvitusele nende interneerimiseks ja nende varanduste sundvalitsemiseks.

Sõda on rahvusvahelise õiguse protsess. Rahvusvahelise õiguse protsessis võivad esineda ainult riigid, kusjuures sõjaks peavad riigid omama täielist õigus- ja teovõimet. Täieliseks õigus- ja teovõime kandjaks rahvusvahelises elus on täielise suveräänsusega, s.o. sise- ja välissuveräänsust omavad riigid. Seda silmas pidades võime ütelda: Et sõjaõigussubjektideks rahvusvahelises mõttes võivad olla ainult täissuveräänsed riigid. Sellepärast ei saa lugeda sõjaks rahvusvaheliseõiguse mõttes isikute kollektiiv vastuhakkamisi riigile. Samased laia-

ulatuslikumad vastuhakkamised loetakse mässuks ja osavõtjad karistatakse kui mässajaid siseseaduste järele kriminaalkorras. Erakordseil juhtumel, kui mässajad suudavad vallutada suure osa riigi territooriumist ja sääl end kindlustada, kindla korraga ja rahu maksma panna, võivad ka mässajad esineda sõjaõiguse subjektidena. Sarnasel juhul on tarvilik, et riigid tunnustavad mässulisi sõdiva poolena (partii belligerante), astudes mässulistega ühtlasi ka rahvusvahelisõiguslikkudesse läbikäimistesse. Tunnustamine sõdiva poolena on siduv ainuüksi tunnustajale riigile. Tunnustamisega ei püüa riigid rutata, välja arvatud, kui selleks suured huvid sunnivad. ^{2/} Ka loeb emariik oma mässuliste moraalse toetamise endale vaenuliseks avalduseks, mis võiks emariigi võidu puhul mässuliste üle tunnustavatele riikidele pahandusi tuua.

Liszt arvab, et sõda rahvusvahelisõiguslikus mõttes ei saa olla riikide vahel, kes kuuluvad reaali unioni, samuti liitriigi osariikide endi, või üksiku osariigi ja liitriigi vahel. ^{3/} Seevastu võib aga sõda aset leida personaali unioni kuuluvate riikide, või riikide liitu kuuluvate riikide vahel.

Poolsoveräänsed riigid omavad õiguse sõdida kokkuleppel kaitsva riigiga, või kombeõiguse alusel. Egiptus on pidanud reaaliseseisvaid sõdu ja 1899 a. koos Inglismaaga vallutas Sudaani. ^{4/}

Üldiselt maksab arvamine, et alatiseks neutraalseks kuulutatud riik ei oma õigust pealetungi sõjaks, küll aga omab iga riik õiguse end kaitsta.

Sõjaks loetakse ühe või mitme riigi relvastatud jõudude võitlust, mis leiab aset rahvusvahelisõiguslikus ühiskonnaks. Väljaspool rahvusvahelisõiguslikku ühiskonda ettevõetavad sõjalised aktsioonid (süa kuuluvad sõjakäigud vähearenenud metsikute rahvaste vastu) ^{nimetatakse} "sõjaliseiks ekspeditsiooneiks.

Sõdivate pooltena võib esineda kaks või mitu riiki. Viimasel juhtumel esinevad sõjalised liidud. Iga riik on iseseisev rahvusvahelise, järjekult ka sõjaõiguse subjekt. Seepärast, kui riik kuuludes sõjalisse liitu, mis sõjajalal teise sõjalise

liiduga, siis iga vaenulisse parteisse kuuluv riik on sõjajalal teise vaenulise partei iga riigi. Küsimus on nii faktiliselt. Sõjaõiguse põhjal on sõja tekkimiseks tarvilik sõja kuulutamine, või ultimaatumi esitamine, mille vastaspool osaliselt või tervelt tagasi lükkab ja millele siis võib järgneda sõda. Maailmasõjas Itaalia kuulutas Austriale sõja 23.V. 1915.a., Saksale aga alles 28.VIII.1916.a. Kas Itaalia ei olnud sõjajalal üle aasta, mil ta sõdis Austriaga sõjajalal sama sõjalise liidu teise liikme Saksamaaga? Muidugi oli, faktiliselt ju sõditi. Siin ei olnud sõda kuulutatud, nagu rahvusvaheline õigus seda nõuab, sellega oli rikutud rahvusvahelist õigust, mis ei tühista aga asetleidnud faktilist sõda.

Et vahet teha sõjaliste ja mitte võimaliste (s.o. retaratsioonide ja repressaliat) aktsioonide vahel, peame kindlaks tegema riikide tahte (animus belligrandi). Tahe sõjaks peab olema vähemalt ühel poolel. Tahe võib olla otsene või varjatud. Otsene tahe esineb kui riik kuulutab teisele sõja või esitab ultimaatumi, milles ähvardatakse sõjaga. Kui otsesed tahteväljendid puuduvad tuleb animus belligerendi'd otsida konkludentseist faktidest. Sageli on aga väga raske faktide järele otsustada, kas on sõda olemas või ei ole, pealegi juhtumil, mil mõlemad pooled kinnitavad, et nad tahavad vaid rahu, ning nende tegutsemised sünnivad rahu huvides. Nii sündis 1932 a. Ida-Aasia konfliktis. Siin ei katkestatud ei diplomaatilisi suhteid, ei maksvate lepingute kehtimist, ega ~~takistat~~ tatud kolmandate riikide poolt neutraliteedi õigust. Sarnasena esineb ka Jaapani-Hiina 1937-38 a. konflikt.

Loodusõigusliku kooli mõjul esineb vanemas kirjanduses sõja jaotus õiglases ja ebaõiglaseks. See seisukoht alustus uuesti Rahvaste-liidu paktiga, mille art 16 järele ebaõige sõja alustaja riik langeb raskete majanduslikkude ja sõjaliste sanktsioonide alla.

Et vahet teha õiglase ja ebaõiglase sõja vahel, peame tungima sõja põhjustesse ja otstarbesse. Alati ei ole põhjuste

B. Sõjaõigus.

leidmine kerge, sest sageli esinevad nad varjatult.

Eelmise jaotuse sarnasena jaotus esineb kallaletungi ja kaitsesõjaks. See jaotus annab tähtsuse taktikas ja strateegias, õiguslikult see jaotus erilist tähtsust ei oma.^{6/}

Suuremat õiguslist tähtsust nimetatud jaotistest omab jaotus maa- ja merisõjas. Uuemal ajal lisandub siia kolmanda haruna õhusõda, mida vaadeldi tänini osalt mere- osalt maasõjaga koos. Maa- ja meresõja jaotuse aluseks on operatsiooni piirkond, s.o. esimesel juhusel maa, teisel meri. Vastavalt lahinguvälja ja sõjariistade erinevusele, on arenenud ka kumbagi sõjaliigi jaoks erinevad tavad, ning rahvusvahelisõiguslikud lepingud; vastavalt sellele võime ka rääkida maa- ja merisõja õigusest.

Heltzendorf oma sõjajagunemise käsitluses nimetab veel vabadussõda, iseseisvussõda, koloniaalsõda, usu- ja kirikusõda, kuid kõik need sõjad õiguslikus käsitluses alluvad vastava sõjateat^u sõjaõiguslikule käsitlusele.

See jaotus omaks tähtsust teleoloogilise või eetilise käsitluse seisundilt, kuid õiguslikku tähtsust sellel ei ole.

1/. Valdkirch. Das Völkerrecht lehek.336.

2/. Itaalia ja Saksa tunnustus Franco Hispaaniale.

3/. F.Liszt. Das Völkerrecht lehek.276.

4/. F.Liszt. - " -

5/. Valdkirch. Das Völkerrecht lehek.338.

6/. Bonfils. Lehrbuch des Völkerrechts lehek.540.

B. Sõjaõigus.

I. Sõjaõigusest üldse.

1. Ajalooline vaade.

Vanimaks rahvusvahelise läbikäimise viisiks riikide vahel oli sõda. Kuna sõjaline läbikäimine vajab teatud reegleid ja norme, on sõja normid seega vanimaiks rahvusvahelise õiguse normideks. Vanim sõjaõigus oli kombeõigus, mis kord-korralt arenes kahepoolseist lepinguist universaal sõjaõiguseks, mille reeglid kohustavad iga riiki.

Funk - Bretano leiab, et sõjalisel kokkupuutel tuli vaenuliste poolte vahel tarvitusele mingi läbikäimiseviis, mis uute sõjaliste kokkupuudete juures kordub, saades sõja kombeks. See komme näis kasulikuna ka teistele riikidele, seepärast hakati teda ka teiste riikide poolt sõjajuhtumel kasutama, arenedes seega juba riikidevaheliseks - rahvusvaheliseks kombeks.

Esimesed kombed olid muidugi primitiivsed ja neid oli vähe, kuid nad arenesid vastavalt riikide üldise kultuuri arenemisega.

Õigusliku arengu poolest seisid roomlased kaasaegseist rahvastest peajagu kõrgemal; seda peamiselt tsiviilõiguse alal. Avalikõiguslik ala, sellega ka vahvusvaheline õigus oli sel ajal veel vähe arenenud; ainult üksikud ürginstitiudid olid tuntud.^{1/} Roomas arenes aga usulise rituaaliana norme sõjakuulutamiseks ja alustamiseks. Kui tarvis oli alustada sõda, siis küsiti selleks jumalate arvamist. Oli jumalate arvamine heatahtlik - oli sõda õigustatud (*bellum justum piumpue*), ei olnud ta seda, siis oli sõda ebaõiglane (*bellum injustum*).

Kuna jumalad otsustasid kas sõda oli õiglane, või ebaõiglane, ~~seega~~, mille ohverdamisel selgitas preester,^{2/} siis ei pidanud roomalased üleüldse ebaõigeid sõdu - sest need oleks määratud ebaõnnestumisele, olid ju need jumalate tahte vastu.

Hilisemad skolastilised õpetused sõja küsimuses püsisid rooma sõjaõpetus-seisukohal: kas sõda on õiglane või ebaõiglane.

Keskaja suured filosoofid, Augustinus ja Thomas Aquinas püüavad sõja mõistet määritleda juriidiliselt. Rooma õiglase sõja põhimõtet aluseks võttes leiavad nad, et sõda ei tohi liig metsik, ega vägivaldne olla.^{3/} Tsiviilelanikelt sõdurite poolt röövitud ja varastatud asjad tuleks võimaluse korral omanikele tagasi anda ja röövijaid karistada. Sõdur peaks võimalikult palju head tegema - ja paha, niipalju kui võimalik, ära hoidma. Sõda ei tohi tekkida muidu, kui kindlal tunnustatud põhjusel (iusta causa).

Neid dektriine arendasid edasi hispaania katoliiklased: dominikaanlane Francisus Vittaria (1480-1546) ja jesuiit Francisus Suarez (1548-1617), kes mõlemad kuulusid (kiriku) loodusõiguslikku koolkonda. Sõja õigustatud põhjus (iusta causa) on siis olemas, kui ühel poolel on see põhjus olemas. Nad loetlesid terve rea põhjuseid, mil võis alata sõda. Katoliiklasina puudsid nad sõja alguse olenevaks teha kiriku ja kristliku ilma suhtumisest sõjasse.

Katoliku kiriku võimu kasvades, püüdis kirik ka mõjutada riikidevahelisi läbikäimisi, nende hulgas ka sõda. Kirik keelas isegi teatud nädala päevadel sõja pidamise "üldise elu huvides!"

Hugo Grotius leidis, et sõda riikide vahel peaks olema tõe jaluleseadmiseks. Sõda hävitab kurja, luues sellega uuesti rahu. Sõjal on karistav mõju ning see karistav mõju peab olema õigluse teenistuses. Sõjas on lubatud kõik vahendid, mis aitavad vaenlase vastupanu murda.

Vanaaja sõjad olid metsikud ja julmad. Halastamatult tapeti rauku ja haigeid, ning tööjõulised inimesed viidi orjadena osalt ka pantvangidena kaasa.

Kristliku maailmavaate tekkimisega pehmeneb see julmus; oli ju kristliku õpetuse aluseks ligimise armastus ja ligimisele heategemine.

Jerusaleem arvab, et sõjaõigus ongi tekkinud kristliku maailmavaate mõjul, mis alul pehmendas metsikut karmust, hiljem aga arenedes kindlaiks sõjaõiguslikkudeks normideks.^{4/} Siia hul-

ka aga jäid ka inimlikud voorused, ausus, mehisus, vahvus, mis vanaaja moraaliväärtusena põlvest põlve vanematelt lastele pärandati ning mille mõjul erilised kombeõiguslikud instituudid tekkisid.

Vanaaja "ausa võitluse" mõistest, arenes välja uus "kaitseta isiku" mõiste, kelle kallal ei tohtinud vägivalda tarvitada, vaid vastupidi, keda pidi abistama.

5. Laterani kiriku konsiilium määras kindlaks, et vaimulike munki ja nunnid ei tohi sõja ajal taga kiusata. Samuti ei tohi talupoegi ja kaupmehi asjata koormata, kui nad sõjast osa ei võta. Siin näeme esimesi viiteid tsiviilelanikkude kaitseks.

Honore Bonet's oma kuulsas teoses "L'arbre des Batailles", püüab määrata reegleid sõjapidamiseks. Sõda ei tohi olla liig karm ja armuta tsiviilelanikkonnale. Sõjas ei tohi olla asjatuid rüüstamisi ja tapmisi. Ainult need toimingud vaenlase vastu on lubatud, mis tarvilikud vaenlase võitmiseks; kõik sõjaliselt tähtsusetu vägivald olgu keelatud.

Lisaks ristiusu inimarmastuse idudele Jerusaleem nimetab veel kahte mõistet: humaansus ja rüütellikkus, mis suuresti mõjutasid sõjaõiguslike instituutide arenemist. Esimene, mis oma algolemuselt põlveneb ristiusu inimarmastusest, sai oma täiuslikuma arengu renaissance aja ideedes. Inimese väärtus kasvab, nõutakse orjade ja orjapidamise kaotamist. Sellest tingituna muutub kohtlemine sõjavangide, haavatute ja haigetega.

Ristisõdades pöös maksvusele uus mõiste - rüütellikkus. Rüütel, olles aususe, õigluse ja vahvuse kehastus, kaitses abitud ja abistas nõrku.

Inglise Kuningas Richard II pani maksma "Statutes, ordinance and customs to be observed in the Army", milles ta raske karistusega keelas kirikute röövimise, preestrite ja naiste tapmise ja nende kallal vägivalda tarvitamise. Heinrich II nõudis sõdureilt erilist hoolitsust naiste ja laste eest.

Neist põhimõttest, õpetusist ja ideedest kristalliseeruvad kombeõiguslikud instituudid, mis arenevad rikalikumaks inimkonna arenguga. 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alul sai sõjaõigus eriti suure arengu osaliseks. Rahvusvahelistel kon-

2. Sõjaõiguse allikad.

verentsidel püütakse kodifitseerida maksvaid kombeid ja ühtlasi lünke täita uute instituutide loomisega.

Täielikuma arengu sai siin maasõjaõigus, nii et võime rääkida isegi maasõja kodifikatsioonist.

Pääle Maailmasõda sõjaõiguse kodifitseerimistööd jäid soiku. Uusi institute pole pea üleüldse ilmunud, samuti pole ka suudetud maksvat õigust kohandada järjest arenevaile sõjainstrumentidele. Üksikud konventsioonid, mis 1922 ja 1923 a. veealuste paatide ja gaaside tarvitamise kohta sõlmiti ei ole astunud jõusse.

Sõja kombeõigus on rahvusvahelise-õiguslik kombeõigus, ja

- 1). Pacta sunt servanda; legati iure gentium sancti.
- 2). Si ego injuste impieque illos hominis illasque res dedier nuncio populi Romani mihi exposco - Titi Liv, 11.I.32.
- 3). Hans Wehberg The Autlawry of War p.2.
- 4). So muss es zwischen Kräften zu einem Ausgleich kommen, und dieser besteht z.B. in dem Konflikt zwischen christlichem Liebesprinzip und krigerischem Begehren darin, dass der Krieg als solcher zwar nicht beseitigt wird, das aber jede Kriegshandlung auf dem Zweck des Krieges strengstens beschränkt wird. Das Resultat dieses Ausgleich ist Kriegrecht - Dr. Jerusalem - Kriegsrecht und kodifikatsioon.

riikide konventsiooniga liitumiseks.

Bilateraalsed lepingud on enamasti sõprus või konsulaarlepingud, milles ette nähtud ka normid tülide lahendamiseks. Siia kuuluvad ka kahepoolsed lepingud, mis kahe riigi vahel sõlmitakse sõja puhuks (eri kokkulepped vangide ja vastaspoolte kodanike kohta).

Nii Mehhiko Ühendriikide Vabariigi ja Eesti Vabariigi vaheline sõprusleping (Nr. 30-1937) nõuab, et sõlmitud lepinguosalisel kohustuvad teineteise vahel pidama püsivalt rahnu, tõelist ja igavest sõprust (art 1) ja kõik tüliküsimused peavad lahendamata sõbralikult diplomaatilisel teel (art 4).

Sõja kombed arenesid viimase viiskümne aasta jooksul kirjutatud õiguslikuks süsteemiks. Eriti selles suhtes võime mainida maasõjaõigust. Rahvusvaheliste konverentside saavutustena konventsioonid, protokollid ja deklaratsioonid hakkasid maksma neid rati-

2. Sõjaõiguse allikad.

Õigusallikate all mõtleme: ühelt poolt vorme, milles õigus avaldub, teiselt poolt aga dokumntaalseid ürikuid, mille kaudu õigus väljendub. Esimesest mõistest saame jaotuse kombeõigus, positiivne õigus, õpetalaste tööl jne., teisest aga rea dokumentide loetelu.

Sõjaõigus on osalt kodifitseeritud, osalt aga mitte. Maasõjaõigus esineb rohkem positiivse normide koguna, seevastu meresõjaõiguses on pea täielikult kombeõigus.

Sõja kombeõigus on rahvusvahelise õiguslik kombeõigus, ja nagu iga komme sageli vaieldav. Kombeõigusel on aga see hää omandus, et ta vastab kõige enam aja vaimule; ta muutub, kasvab alaliselt ja sellega on ta lähim teda rakendavale sündmusle.

Kodifitseeritud osa sõjaõigusest on rahvusvahelisõiguslikkude lepingute õigus. Lepingud oma iseloomult on bilateraalsed ja multilateraalsed, vastavalt sellele on ka lepingute õiguslik mõju rahvusvahelisõiguslikus mõttes.

Sõjaõigust loovad konventsioonid on multilateraalsed lepingud, milles riigid kokku lepivad sõjakorraks teatud normide rakendamiseks. Tavaliselt need konventsioonid jätavad tee vabaks uute riikide konventsiooniga liitumiseks.

Bilateraalsed lepingud on enamasti sõprus või konsulaarlepingud, milles ette nähtud ka normid tülide lahendamiseks. Siia kuuluvad ka kahepoolsed lepingud, mis kahe riigi vahel sõlmitakse sõja puhuks (eri kokkulepped vangide ja vastaspoolte kodanike kohta).

Nii Mehiko Ühendriikide Vabariigi ja Eesti Vabariigi vaheline sõprusleping (RT.30-1937) nõuab, et mõlemad lepinguosalisel kohustuvad teineteise vahel pidama puutumata rahu, tõsist ja igavest sõprust (art 1) ja kõik tülid lahendada sõbralikult diplomaatilisel teel (art 4).

Sõja kombed arenesid viimase viiekümne aasta jooksul kirjutatud õiguslikuks süsteemiks. Eriti selles suhtes võime mainida maasõjaõigust. Rahvusvaheliste konverentside saavutustena konventsioonid, protokollid ja deklaratsioonid hakkasid maksma neid rati-

fitseerinud riikides siseõigusena mere- ja maasõja juhendeis.^{1/}

Multilateraalsed lepingud (conventsioonid) moodustavad tähtsama osa sõjaõigusest. Allpool püüame loetleda selliseid ürikuid, kusjuures rohkem tähelepanu pöörame maasõja ürikuile.

1). Genfi konventsioon. Nimetatud konventsioon kirjutati alla Genfis 22.VIII. 1864 a. Sellele lisandus 1868 a. samasisuline lisand mereõiguse kohta, mida aga ei ratifitseeritud. Konventsiooni püüti kodifitseerida kombena maksvaid norme haavatute, haigete ja sanitaarala korraldamiseks.

6.VII 1906 a. Haagi konventsioon astub Genfi 1864 a. konventsiooni asemele. 1906 a. konventsiooni on tublisti täiendatud ja parandatud.^{2/} 1864 a. konventsioon jääb maksma nende riikide kohta, kes ratifitseerisid 1864 a. konventsiooni - ei ratifitseerinud aga 1906 a. konventsiooni (art 31, 1906.)

2). Peterburgi deklaratsioon (29.XI ja 11.XII 1868) (The Declaration of St. Petersburg) 1868 a. kutsuti konverentsi prof. Martensi ettevõttel Vene tsaari poolt Peterburg'i kokku. Tegelikult konverentsi juhiks jäi prof. Martens.^{3/}

Töötati välja deklaratsioon, mille peasihiks oli ära hoida sõjariistade ja materjalide tarvitamine, mis tekitab tarbetuid kannatusi ja piinu. Siin keelati mürkide ja mürgitatud sõjariistade tarvitamine, alla 400 gr. lõhkevate kuulide ja dum-dum kuulide tarvitamine.^{4/} Peterburgi deklaratsioon kodifitseeriti 1899 a. ja 1907 a. Haagi Maasõja korraldusse. (art 23).

3). 1874a. Brüsseli konverents. Vene tsaar kutsus prof. Martensi ettevõttel Brüsselisse kokku konverentsi (rahvusvahelise) sõjaõiguse kodifitseerimiseks. Rahvusvahelise õiguse Instituudi (Institut of International Law) kaasabil koostati protokoll, mida ei saanud riikide, eriti imperialistlike riikide, erinevate seisukohtade tõttu vastu võtta. Kasu oli sellest siiski niipalju, et see projekt võeti Hagi 1899 a. Maailmasõja korralduse väljatöötamise aluseks.

4). Haagi Maasõja korraldus. 1899a. 29.III sõlmiti Haagi esimese rahukonverentsi poolt maasõja reguleerimiseks konventsioon. See konventsioon püüab haarata kogu maasõjaõigust, ning moodustada maasõja maksva koodeksi. 18.X 1907a. II. Haagi rahukonverentsil sõlmiti uus konventsioon, mis on tõeliselt 1899a. konventsioon,

ainult kohati täiendatud ja parandatud. Nimetatud konventsioon on sõjaõiguse allikais üks täielikumaid ja põhjapanevamaid.

5). 27. III 1929a. kirjutati Genfis alla uus punaseristi konventsioon, ja samal päeval konventsioon sõjavangide kohta. Sisuliselt on nad aga vanad samasisuliste reeglite koostamised mõnede täiendustega.

Lisaks maasõjaõigusele, nimetame ka mere- ja õhusõjaõiguse allikaid, et sõjaõiguse mahust üldist pilti saada.

1). Pariisi meresõjaõiguse deklaratsioon - 1864; 2) Londoni Mere (sõjaõiguse) deklaratsioon 1909; 3). Washingtoni 1922a. allveepaatide ja gaasisõja konventsioon, mis jäi ratifitseerimata. 4). 1923a. õhusõja reeglid, millede kasutamise suhtes ei jõutud ühisele kokkuleppele.

Kõiki sõjaõiguse harusid haaravad ühtlaselt 1). 1863a. Lieberri instruksioonid; 2). 1921/22a. Washingtoni desarmeerimis konverents puudutab peamiselt meresõda; 3). 1926. ja 1930.a. Genfis desarmeerimist ettevalmistavad konverentsid; 4). 1932a. Genfi desarmeerimis konverents ja lisaks sellele 1933.a. desarmeerimis konverents.

1/. James Garner. International Law and World War. lehek.2.

2/. Liszt. Das Völkerrecht.

3/. James Garner - International Law and the World War. p.3.

4/. Inglased, sõdides India mägirahvastega, nägid, et kuulid ei suutnud alati tabamisel vaenlasi võitlusvõimetuks teha. Siis lõikasid inglased kuulidel otsad nii, et pehme tinaosa nikel kapsli alt paistis. Sellise kuuli tabamisel eraldus kehas tina väliskestast, paiskudes kehasse laiali, tekitades hirmsaid haavu. Hiljem hakati otsast avatud kestaga või lühikese tinnast otsaga kuule valmistama. Neid kuule valmistati riiklises laskemoona tehastes Dum-dum'is Kalkuta läheduses, millest need kuulid ka oma nime on saanud. Inglased valmistasid veel kuule, millel üleni nikkeli kate ümber, kuid millede ülemises otsas leidis õõnes õhuruum. Nendel kuulidel inimkehasse tungides purunes nikkeli ots, ning sisu paiskus laiali, tekitades samuti kohutava haava. Ka need kuulid loetakse dum-dum kuulide hulka ja on seega ka keelatud. - K.Strupp. Das Völkerrecht.

3. Sõjaõiguse sanktsioonid.

Iga õiguslik kord vajab sanktsioone, mis kindlustaks karistuse või surve ähvardusel õigussubjektide õiguspärase käitumise. Sõjaõigus on rahvusvahelise õiguse osa, seega sõjaõiguse subjektideks on riigid ja nimelt sõdivad riigid. Et kindlustada sõjaõigusepärast käitumist sõja korraks, peame leidma abinõusid - sanktsioone sõdivate riikide õiguspärase käitumise sundimiseks.

J.Kunz leiab kolm sanktsioonide liiki, mis tuleksid sõjaõigusepärase käitumise sundmiseks rakendusele:

1). sõjalised reprenaaliad, 2). kahjude tasumine ja 3) karistusõiguslikud sanktsioonid.^{1/}

Tähtsamaiks ja mõjuvamaiks sõjaõiguslikeks sanktsioonideks on sõjalised reprenaaliad, mida tuleb eristada rahuaegseist repressaaliast. "Sõjalised repressaaliad seisavad selles, et sõjaõiguslikku ülekohut püütakse omapoolse ülekohtuga tasuda, seega vaenlast raskema ülekohtu ähvardusel hirmuga sundida õiguspärasele käitumisele".^{2/} Sõjalised reprenaaliad on tingitud olukorrast ja tulevad kasutusele kui vastaspool põhjuseta ja sihilikult rikub sõjaõigust.

Harilikult tehakse vaenulisele poolele hoiatus sõjaõiguse rikkumise puhul ja kui see ei mõju, asutakse survevahendite-sõjaliste reprenaaliade teostamisele.

"Sõjalisil reprenaaliail ei ole mingeid piire, nagu piire ei ole kannatustel ja kuritarvidusel" (Bonfils). Reprenaaliade tarvitamine ühel poolel, viib kättemaksu aktina reprenaaliade tarvitamisele teisel poolel, ning see võib areneda ohjeldamatuks vägivalla ja hirmu tegudeks (sõjas). Sellepärast tuleb arvestada õigusrikke puhul selle raskust ja sellejärel kainest mõistusest juhitult selleks abinõusid tarvitusele võtta, vastasel korral võib see vastastikusel kättemaksus areneda õelaks vägivallaks.

Sõjaliste reprenaaliatena võivad esineda ühe poole kodanike tapmine, nende majade ja varanduse põletamine, sõjavangide tapmine ja isegi piinamine. Ei võiks aga reprenaaliatena õigustada naiste ja laste tapmist, haavatute ja haigete piinamist, või

mürkide tarvitamist massilisiks süütute vaenlase tsiviilelanike tapmiseks.

Üldiselt maksab arvamine, et sõjalisi repressaaliaid võib teostada ainult kõrgema väejuhi otsesel korraldusel ja vastutusel. Üldiselt peaks siin silmas pidama "haritud ühiskonna" südametunnistust ja ligemise väärtuse hindamist, mis pehmendaks kombeõiguslikku sõjalist reprenaaliat, ja suudaksid osaliseltki hoida ohjeldamatuid sõjakoledusi.

Kahjude tasumise kohustus on tsiviilõiguslik instituut, mida Kunzi arvates võiks kasutada sanktsioonina sõjaõiguses. Kahjutasu maksmist põhjustaks eraomandi hävitamine või omandamine ilma sõjalise tarviduseta.

Haagi II konventsiooni 1907.a. art 3 nõuab, et sõdiv pool, kes sõjaõiguse rikkumisega teeb teisele sõdivale poolele ainelist kahju, on kohustatud kahjud tasuma; s.t. sõdiv pool peab vastutama oma relvastatud isikute sooritatud toimingute eest. Tekib küsimus, kes moodustavad relvastatud jõu, kelle eest sõdiv pool peab vastutama? Kindel on, et siia kuuluksid kõik relvastatud jõud. Maasõja/korralduse art 1. kohaselt, kahtlane on aga kas art 2. ja 3. järele relvastatud isikud ka siia kuuluvad.

Art. 2. all mõistame isikuid, kes spontaanselt vaenlase sissetungil haaravad sõjariistad ja lähevad vaenlasele vastu, organiseerumata ja kõrgema vastutava juhita, ning kelle tegutsemine võib sündida riigivõimu nõusolekuta ja teadmata; kuna tegutsemine sünnib isegi riigi teadmata, ei saaks nende isikute tegude eest vee-retada vastutust riigile. Siin jääb aga isikute suhtes ikka individuaalne vastutus.

Art. 3. jaotab sõjalised jõud kaheks: võitlejaiks ja mittevõitlejaiks. See jagunemine, on puht-sõjatehniline, ning mõlemail isikuil on riigi poolt peale pandud kindlad ülesanded. Kuna nende mõlema isikute teotsemine sünnib riigi ülesandeil, seega ka tahetel, peaks riik nii võitlejate, kui ka mittevõitlejate poolt sooritatud kahjud tasuma.

Sõja ajal vaevalt saab kahjude tasumine üles kerkida, see- pärast tuleb kahjude küsimus arutusele sõja lõpul. Harilikult lõ- peb sõda ühe poole kaotusega, ning rahulepingu tegemisel surub võitja kaotajale oma tingimused peale; sellega kaob võimalus era- pooletuks kahjude tasumiseks, ning küsimus kaotaks seega prak- tilise tähtsuse.

Sõjaõiguslike, karistusõiguslike sanktsioonidena mõis- tame siseõiguse kriminaalõiguslike sanktsioone. On selge, et riik ei saa kriminaalselt karistada, järjekult peavad siin ka- ristusaluseina esinema isikud, kes sõjaõigust rikkusid. Raskusi tekitab küsimus, kes karistab õigusrikkujat, kas riik, kelle sõ- dur saatis korda sõjaõigusliku kuritöö, või riik, kelle vastu see kuritöö oli sihitud.

Kunz arvab, et õigusrikkujat tuleks karistada rikkest kan- natanud riigi seaduste järele, mis ka kõige loomulikum, sest vae- valt vastaspool hakkaks oma sõdurit karistama teo eest, mille läbi ta kahju ei saanud.

Sõjaõiguslike institutides esineb üks mõiste - sõja- (häda) -tarvidus (Kriegsnotwendigkeit). On terve rida norme, mis keelavad midagi teha, või tegemata jätta, välja arvatud sõjaliste (häda) tarviduste juhtumid.

See mõiste on lähedas seoses strateegia ja taktikaga; tei- sest küljest aga ka sõjalise administratsiooni ja varustamisega. Kuna strateegia ja taktika võimaldavad väga erisuguseid lahenu- dusi mõningaile sõjalisile küsimusile, kerkib sõjaline (häda) tarvilikkus sõjaõiguse rakendamise takistusena esile, võimaldab sõjaõiguslike õigusrikkete maskeerimise sõjalise (häda) tarvi- duse varju.

1/. Kunz. Kriegsrecht und Neutralitätsrecht.

2/. Bonfils. Lehrbuch der Völkerrecht.

4. Sõja algus ja selle mõju.

a. Algusest üldse.

Sõja tekkimisega lõpeb sõdivate riikide vahel rahuaegne vahekord ning riigid seavad oma suhted vastavalt sõja kombeile ja reegleile. Tihti tekib raskusi sõja tekkimise momendi äramääramisega. Asi on lihtne, kui sõda algab Haagi 1907.a. III konventsiooni art. 1. nõuete kohaselt; s.o. kas otsese sõjakuulutusega kindlaksmääratud tähtpäevast, või eelneva ultimaatumi tingimuste tagasilükamisest, millele järgneb otsekohe või hilisema sõjakuulutusega sõda.

Kuna Haagi III konventsiooni (1907) art 1. teeb sõja kuulutamise otsekohe, või eelneva ultimaatumi järele oluliseks sõjaõiguslikuks tingimuseks, tekib küsimus: kas ilma art 1. eelnevate formaalsusteta on üldse võimalik sõja tekkimine? Peame vastama, et on võimalik. Ilma eelnevate sõjaõiguslike nõuete täitmata jätmisel sõjaalgamiseks, alatakse ju ikka tegelikult sõda. Siin rikutakse vaid sõjaõigust, kuid faktilist olukorda, mis juba aset leidnud, meie ei saa enam olematuks teha.

Sõja algus ilma eelneva sõjakuulutusega oli arenenud keskajal, ning ulatus üksikute juhtumite näol läbi uueaja maailmasõjani. "Paljud sõjad on uuemal ajal ilma sõja kuulutamata alanud. Inglismaa on harilikult seda taktikat harrastanud; nii aastatel 1715, 1758 ja 1812. Aastal 1761 näitasid inglased erilist jultumust, sest inglise laevastik tungis prantslastele sel silmapilgul kallale, kui prantslased ei teadnudki seda oodata ja olid kindlad, et lahkhelid mõlema maa vahel on juba diplomaatilisel teel kõrvaldatud".^{1/}

Pääle maailmasõda on sõja kuulutamine nagu mineneviku moeasjaks jäänud ning teda ei esine enam asetleidnud sõjalistes konfliktides.^{2/}

Sõdade praktikas esineb ka juhtumeid, kus sõja kuulutamine järgneb eelnevale faktilisele sõjaalgusele. Siin võidakse lähtuda ühelt poolt strateegilistest kaalutlustest, teiselt poolt aga püütakse järgneva sõja kuulutamisega määrata sõja täpset algust.

Loodusõigusliku kooli esindajad: Grotius, Puffendorf, Vattel, Calvo j.t. nõuavad sõja algamiseks eelnevat sõja kuulutust, sellevastu Bynkershoeck, Klüber ja Martens arvavad, et sõja kuulutamine ei omavat erilist tähtsust ja, et sõda ipso facto algab esimese vaenulise tegevusega.

Sõja kuulutamise nõue sai tõuke arenguks Vene-Jaapani sõjast (1904.a.), mil sõja kuulutamine jaapanlaste poolt järgnes faktilisele sõja algusele. "Institut de Droit International"i 1906.a. koosolekul Genfis võttis vastu resolutsiooni, mille põhjal sõja kuulutamine peab toimuma enne faktilise sõjalise tegevuse algust.^{3/} See nõue kodifitseeriti Haagi II rahukonverentsi poolt Maasõjakorraldusse.

Käesoleval aastakümnel esineb rida juhtumeid, millistele ei oska anda õiget nimetust. Need on Jaapani ja Hiina konflikt ja Itaalia-Abesiinia konflikt. Mõlemad juhtumid oma ulatuselt vastavad kõrgiti sõjalisile tingimusile, kuid vahekorrad, nagu diplomaatiliste ja konsolaaresindajate kohtadele jäämine, kolmandate riikide poolt neutraliteedi tarvitusele võtmatud ja osaliste endi kinnitused, lasevad midagi muud arvata. Teise poolt neid konflikte ei püütagi sõdadena vaadelda, vaid neid nimetatakse sõjalisiks ekspeditsioonideks vähearenenud maadesse.

Vanemas kirjanduses esineb kaks sõjakuulutamise (deklaratsioon) kuju: 1). mille järele vastaspoolele antakse teada, et sellest päevast alustatakse temaga sõda; 2). mille järele avaldadakse sõja alul üldine deklaratsioon, mis on mõeldud ka naaberriikidele teadmiseks.^{4/}

Roomlaste sõja kuulutamine järgnes ohverdamisele; ohverdamisel fetialide "ülem" pater patratus, küsis alul jumalate arvamuse, ning soodsa vastuse saamisel, solentseis sõnus, kuulutati piiril sõja algamist, mille järele löödi oda vaenlase territooriumile märgiks, et sellest momendist alates ollakse vastaspoolega vaenulikus vahekorras.

12. ja 14. sajandil sõja kuulutamine sündis kirjalikult, eriliste teatekirjadega (lettres de défi), mis pidid olema varustatud kuninga pitsoriga ja antama üle vastaspoolele 3 päeva enne

sõjalise tegevuse algust.^{5/}

15. ja 16. sajadil saadeti eriline isik "Vapiherold" (Wap-
penherold) vastase juurele, kes oma teadaandega kuulutas sõja;
nii Ludwig XIII saatis 1635.a. "vapiheroldi" Brüsseli, et His-
paaniale sõda kuulutada.^{6/}

17. ja 18. sajandil kaob vanaaja sõja kuulutamise olulised
osad, kindel vorm ja solehtsus. 1870.a. Prantsuse-Preisi sõda
kuulutati juba uueaja nõuete kohaselt diplomaatilise esindaja
kaudu.^{7/}

Pääle sõja kuulutamise tuntakse veel sõja teatamist. Sõja
teatamine võib seista teatamises siseriigis oma kodanikele, et
on alatud sõda vaenulise riigiga, või teatamine välismaale, mis
sünnib diplomaatiliste esindajate kaudu erapooletuile riikidele.
Erapooletute riikide suhtes tulevad tarvidusele neutralideedi
reeglid, mispärast, neil on tähtis sõja alguse teadasaamine, et
õigeaegset seisukohta riikide tüli suhtes võtta.

- 1/. Bonfils. Lehrbuch des Völkerrechts.
- 2/. 1932.a. Jaapani-Hiina konflikt; Itaalia-Abessiinia "sõda";
1937.a. Jaapani -Hiina konflikt.
- 3/. Kunz. Kriegs..... lehek.39.
- 4/. F.Heltzendorff. Handbuch des Völkerrechts IV lehek.335.
- 5/. F.Stier-Sewlo. Handbuch des Völkerrechts.
- 6/. H.Bonfils. Lehrbuch des Völkerrecht lehk.553.
- 7/. 15.VII 1870 prantsuse saadik graf Benedelti Berliinis teatas
Preisi valitsusele sõja algamisest (kuulutamine).

oma kohtadele.^{3/}

Pääle diplomaatilise esinduse, lõpetab ka konsulaarsõda
sõja ajaks oma tegevuse. Kuna konsulid on selkõige kaubanduslikud
esindajad, kaubanduslikud suhted aga sõdivate poolte vahel sõjaga
pea täielikult katkevad, jääb konsulaarsõda sõja ajaks täiesti

b. Diplomaatilised ja konsolaarsed suhted

Sõja kuulutamise momendist loetakse riike sõjajalal seisvaiks ja vaenulisi riike sõdivateks poolteks (belligerants). Kuna eelpool nägime, et sõda võis alata ka kuulutamata, faktilise olukorra tekkimisega, siis ei saa meie alljärgnevas rääkida mitte üksi sõja kuulutamise mõjust poolte vahelistele diplomaatiliste ja konsolaarsuhetesse, vaid sõja alguse mõjust neile suhetele.

Üldine reegel on, et sõja algusega katkevad sõdivate poolte vahel diplomaatilised suhted. Diplomaatilised esindajad ühes neile alluva personaaliga lahkuvad vaenulisest riigist. Diplomaatiliste suhete katkestamine ei too aga endaga alati sõda kaasa, vaid on väljenduseks, et riikide vahel on mingi suurem tüliküsimus.^{1/}

Diplomaatiliste suhete katkemine sünnib kahel teel: 1). kas oma diplomaatiliste esindajate ära kutsumisega; 2). või vaenulise riigi nõudel. Esimesel juhul nõuavad diplomaatilised esindajad vaenuliselt riigilt lahkumiseks oma passid, teisel juhul saadetakse need vaenulise riigi poolt diplomaatilistele esindajatele kätte.

Diplomaatilistele esindajatele antakse kindel tähtaeg maalt lahkumiseks, missuguse ajani nad säilitavad oma puutumatus.^{2/}

Diplomaatiliste suhete lõppemisega jääksid sõdija riigi kodanikud vaenulises riigis kaitseta; selle vältimiseks on kujunenud tava, et oma kodanikkude, kui ka oma huvide kaitse, antakse ühele või rohkemale neutraalsele riigi diplomaatilistele esindajatele, kellele lähevad ka üle kuni sõja lõpuni saatkonna arhiiv ja ruumid.

On ka riikidelvahelisi tülisid, mis oma mõõtudel vastavad sõjale, kuid milliste kestel diplomaatilised esindajad jäävad oma kohtadele.^{3/}

Päale diplomaatilise esinduse, lõpetab ka konsulaaresindus sõja ajaks oma tegevuse. Kuna kosulid on eelkõige kaubanduslikud esindajad, kaubanduslikud suhted aga sõdivate poolte vahel sõjaga pea täielikult katkevad, jääb konsulaarala sõja ajaks täiesti

6. Rahvusvahelisõiguslikud lepingud.

lahtiseks, peale konsulite notariaal ja kodanike erahuvide kaitsvate toimingute, missuguses osas konsulaar esindajate ülesanded lähevad üle sõbraliku neutraalriigi konsuleile.^{4/} Konsulite arhiivid pitseeritakse ja antakse ühes ruumidega hoiule sõbraliku neutraalriigi konsulile sõja lõpuni.

1/. Poole-Leedu vahetõrge 1920-1938.a.; Portugal katkestas Tšehhoslovakkia diplomaatilised suhted 1937.a., sellepärast Tšehhoslovakkia ei täitnud Portugaliga sõlmitud relva muretsemise lepingut.

2/. Kunz. Kriegsrecht und Neutralitätsrecht lehek.41.

3/. Kauge Ida-Jaapani ja Hiina konfliktid (1932.a., 1937.a.).

4/. H.Bonfils. Lehrbuch der Völkerrecht lehek.405.

c. Rahvusvahelisõiguslikud lepingud.

Vanemate vaadete kohaselt sõda lõpetab ipso facto kõik lepingud, vaatamata nende sisule.^{1/} Uuemal ajal on selle kohta mitu erinevat seisukohta tekkinud.

Kunz leiab, et nii teoorias, kui ka praktikas on kolm erinevat vaadet lepingute kohta sõja korraks.

1). Vanem ajajärk, mis ipso iure lõpetas kõik lepingud sõja korraks.

2). Teine sellele vastav seisukoht leiab, et lepingud säilitavad ka sõja korral oma jõu. See vaade valitsus XVIII sajandi II poolel ja 19. sajandil.

3). Kuna kaks eelmist seisukohta olid väga absoluutsed, praktikas aga rida erandeid neist seisukohast tekkis, klassifitseeris itaallane Anziolotti lepingud vastavalt nende vormile ja sisule: bilateraalseiks-kollektiivseiks ja poliitiliseiks - mittepoliitiliseiks, püüdes neis klassifitseeringuis leida reeglit lepingute kohta, mis jäävad sõja korral maksvusele ja mis mitte.

Lepingud, mis sõlmitakse sõja ajal ja sõja ajaks n.n. sõja lepingud (sõjaväikeisak, sõjariistaderahu), ilma kahtluseta püsivad ka sõja ajal jõus.

Küsimus on keerukam ja vajab lähemat selgitust ennesõja-aegsete lepingute suhtes.

Tuleb teha vahet lepingute kehtimise ja maksvuse kohta. Lepingud võivad küll kehtida, kuid nende maksvus võib sõja tekkimisega saada takistatud. Lepingute maksvusesse tekib nagu "interventent" - nende maksvus on suspendeeritud.

Kuna sõja kestel lepingute maksvus on katkestatud, siis sõja lõppedes ei oma lepingud automaatselt uuesti maksvust, vaid see määratakse üksikasjaliselt rahulepinguga. Kui rahulepingus teatud lepingute kohta midagi ei ole ette nähtud, lepingu sisu iseenesest ei ole ka rahulepinguga vastolus, omavad lepingud maksvuse automaatselt

d. Kodanikud ja nende varandused.

Lepingud, mis on sõlmitud sõja juhtumiteks, omavad oma täie jõu ja maksvuse ka sõja ajal. Siia kuuluvad lepingud, mis moodustavad sõja ja neutraliteedi õiguse. (või alamad).

Need lepingud nagu ei omakski maksvust rahu ajal, vaid allaes sõja puhkemisest alates.

Üldine arvamine on, et kahekülgsed poliitilised lepingud sõja korras kaotavad oma maksvuse, kuna selle vastu lepingud, mis puudutavad riigi maaalade eraldamist ja piire säilitavad täielise jõu. Piiride ja maaalade eraldusküsimused võivad aga uueti üles kerkida rahu sõlmimisel. Ka siis võetakse esialgse arutamise aluseks ennesõjaaegsed olukorrad, ning vanad lepingud sel ajal tunnustatakse kui vajalik kustunuks exprens verbis. Mis puutub kolektiivseisse lepinguisse, siis nende suhtes valitseb arvamine, et nad säilitavad jõu nii sõdivate riikide kui ka neutraalsete riikide suhtes. Kui otseste suhete puudumisel ei ole võimalik vastastikune lepingupärane käitumine (post ei käi otse, vaid neutraalsete riikide kaudu), siiski see suhtlus püsib, ning lepingud on kohustavad mõlemile poolele.

1/. Bonfils op. cit. lehek.558.

Üldised reeglid vaenulise riigi kodanikkude kohta sisemaal puuduvad. Praktikas aga leidub selle kohta mitmesuguseid seisukohti.

Vanemal ajal sisemaal leiduv vaenulise riigi kodanikkond sõja tekkimisel vangistati või orjastati; hilisemal ajal saadeti nad maalt välja, ning kõige uuemal ajal jäetakse nad sisemaal, kuid nende õigusi ja liikumist piiratakse, või nad interneeritakse erilistesse koostulekukohtadesse.

Vattel arvab, et sõjaajal sisemaal leiduvad vaenulise riigi kodanikku tuleb vaadelda vaenlasina, kuid ainult rahu-

d. Kodanikud ja nende varandused.

Bonfils jagab sõdiva riigi elanikkonna nende kuuluvuse järele kolme ossa: 1). oma riigi kodanikud (või alamad), 2). kolmandate neutraalsete riikide kodanikud ja 3). vaenulise sõdiva riigi (poole) kodanikud.

Sõbraliku välisriigi kodanikud s.t. neutraalse riigi kodanikud võivad sõja ajaks jääda ka sõdiva riigi territooriumile pea samadel tingimusil nagu rahu ajalgi, mõningate vähesete sõjasttingitud kitsendustega. Need kitsendused piirduvad kas majandusalal - nagu sõdiva poolega kauplemise keelamises või kohustuses suhtuda sõdiva riigi neutraalse riigi kodanike kohaselt.

Vahekorrad muutuvad keerulisemaks vastaspoole kodanike suhtes. Kuna iga kodanik püüab oma kodumaa huvide eest väljas olla ning teda abistada, võivad sisemaal leiduvad vaenulise riigi kodanikud salakuulamise ja teadete muretsemisega asuriigile ohtlikuks saada.

Siin võib esile kerkida üks seisukohta selle pahe kõrvaldamiseks: 1). kas interneerida nad riigi kaugematesse provintssidesse või 2). saata nad välja (Xenelasie). Esimene moodus nõuab riigilt teatud valvsust ja kulu, teine aga võib paljude vastasriigi kodanike juures isegi kahjulikuks muutuda, kuna väljasaadetud sõjakõlbulised mehed astuvad koduriigi armeesse, mille võrra vastase jõud tugevnevad.

Üldised reeglid vaenulise riigi kodanikkude kohta sisemaal puuduvad. Praktikas aga leidub selle kohta mitmesuguseid seisukohti.

Vanemal ajal sisemaal leiduv vaenulise riigi kodanikkond sõja tekkimisel vangistati või orjastati; hilisemal ajal saadeti nad maalt välja, ning kõige uuemal ajal jäetakse nad sisemaale, kuid nende õigusi ja liikumist kitsendatakse, või nad interneeritakse erilisesse koonduslaagrisse.

Vattel arvab, et sõjaajal siseriigis leiduvaid vaenulise riigi kodanikke tuleb vaadelda vaenlasina, kuid ainult relvas-

tumata vaenlasina.

Tihti püütakse juba rahu ajal kahepoolsete lepingutega juhtuva sõja korraks korraldada maalleiduva vastaspoole kodanikkude olukorda.^{1/} Teisest küljest aga sõdade praktikas on leidunud juhtumeid, kus riigid jätavad vaenulise riigi kodanikud ilma igasuguse surve- ja tõkkeabinõudeta siseriiki.^{2/}

Preisi-Ameerika leping nägi ette, et vaenulise riigi kaupmehed ja muud kodanikud võivad jääda sisemaale, kui nende käitumine ei muutu kahjulikuks asuriigile.

1803.a. Napoleon kuulutas kõik 18-60-aastased inglise meeskodanikud sõjavangideks. See teguviis leidis inglaste poolt hukkamõistmist, ning inglased püüdsid selles näha sõjakombe rikkumist või lihtsat vägivalla akti. Selle vastu Bonfils arvab, et Napoleoni korraldus tuli vastukaaluks insglis laevade sõja kuulutamata ja ootamatu rünnakule prantsuse laevadele ja see korraldus oli tingitud raskema sõjaõiguserikke järeltulemisena - seega oli see sõjaline reprenaalia.^{3/}

Sõja korral vaenulise riigi kodanike massiline sisemaalt välja saatmine on praktikas mõningail juhtumel esinenud, kuid seda pole kunagi suudetud täielikult teostada. Bonfils arvab, et massiline vaenulise riigi kodanikkude väljasaatmine on täiesti lubatud, kuna riik kaitseb end sellega kahjude vastu, mis nende läbi võiks tekkida. Aastal 1755 aeti inglased trummide ja pasunate puhumisega prantsusmaalt välja.

Preisi-Prantsuse sõja ajal 1870.a. elas Prantsusmaal umbes 100.000 sakslast. Neid lubati jääda Prantsusmaale tingimusel, et nad asuriigi vastu ei võta midagi ette. Sakslaste Prantsusmaale tungides, sakslased hakkasid oma poolehoidu sisestungijate suhtes väljendama, mispärast avaldati prantslaste poolt deklaratsioon, et sakslased peavad lahkuma Pariisist ja sõjapiirkonnast, kuna kaugemale sisemaale neid lubati jääda. Selle tagajärjel lahkus Prantsusmaalt mitukümmend tuhat sakslast.^{4/}

Maailmasõja ajal mõned riigid (Belgia, Liberia ja Portu-

gal) tarvitasiid Saksamaa suhtes maalt välja saatmist, kusjuures sõjakõlbulised mehed 18-60 aastani interneeriti aga sise-
maale.

Ühtlaselt Maaailmasõda tõi endaga kaasa sisemaal leiduva vaenulise riigi kodanikkude interneerimise koonduslaagrisse või mere saartele, kust põgenemine oli raske, ning sellele ei allunud mitte ainult võitlusvõimelised mehed, vaid ka naised, ning isegi lapsed.^{5/} Interneerimine peab sündima inimlikult, ning interneeritud tuleb kohelda sõjavangidena. Fenwinck arvab, et interneeritud tuleks isegi pehmemalt kohelda sõjavangidest, kuna neil ei lasu muud süüd kui see, et kuuluvad vaenulise riigi kodakondsusesse.

Maaailmasõja praktika:

Prantsusmaal lubati vaenulise riigi kodanikke kuni mobilisatsiooni väljakuulutamiseni maalt lahkuda. Kui nad maalt ei lahkunud pidid nad piiriäärseist maakonnist minema sisemaale. Hiljem sõja ajal aga interneeriti nad koonduslaagrisse, mis asusid raskelt ligipääsematuil saartel. Prantslased ei kohelnud kõiki vaenulise poole riikide kodanikke ülesuguselt, vaid mõned said kergenduste osaliseks.

Portugal saatis välja kõik üleliigsed vaenulise riigi kodanikud ja interneeris kolooniaisse võitlusvõimelised mehed 16-45 eluaastani.

Inglismaal võisid vaenulise poole kodanikud veel pääle sõja algust eriti selleks antud loaga lahkuda. Hiljem kui avastati hulgaliselt saksa salakuulajaid, ei lubatud seda enam. Sõja alul interneeriti ainult kahtlased, hiljem aga kõik vastaspoole kodanikud. Koonduslaagreiks olid hõredasti asustatud maaalad Inglismaal ja Mh'i saar. Lõpuks salakuulajate hirmust aetud interneeriti ka kahtlasi vaenulise riigi kodakondsusest naturaliseeritud.

Sakslased võtsid kinni kõik sisemaal leiduvad vaenuliste riikide reservohvitserid ja sõdurid ja kohtlesid neid sõjavangidena. Vaenulise poole tsiviilelanikud pidid jääma oma elukohtadesse, kust neil lahkumine ilma mõjuva põhjuseta ja

sellekohase loata oli keelatud. Ka Saksamaal pidid isegi neutraalsete riikide kodanikud oma tegevusest aru andma, ning nende üle seati valve.

Vanal ajal vaenulise riigi tsiviilelanikud võeti vangi ja tehti isegi orjadeks. Samuti konfiskeeriti nende varandus kas riigile või loeti üldise sõjasaagi hulka. Oli arvamine, et riigi üksikute kodanikkude varandus on osa riigi varandusest, seega kuuluks ka vaenulise tsiviilkodanike varandus nagu riigivaranduski konfiskeerimisele.

Uuema aja sõjaõiguslikud vaated teevad vahet riigi ja eraisiku vahel. Riik peab sõda riigiga, aga mitte tsiviilisikutega, järjekult riik on õigustatud konfiskeerima vaid kättesaadavad riigi, mitte eraisikute varandused.

Maaailmasõja ajal, mil sisemaal elavad vaenuliste riikide kodanikud, sunniti jääma oma elukohta, kust neil liikumine pea võimatu või interneeriti koonduslaagrisse ja selletõttu nad ei saanud oma varanduslikke huve kaitsta; seepärast tuli siin juba riigil selles suunas midagi teha.

Inglismaal teostati vaenulise koonduslaagrisse saadetud kodanike varanduste sundvalitsemist, erilise selleks asutatud asutuse kaudu (office of Custodiam of Enemy Property); see asutus likvideeris terved varandused ning neile järgnes vaenulise riigi kodanikkude erandõiguste tühistamised (Traiding with the Enemy Amendment Act).

Prantsusmaal interneeritud vaenulise riikide kodanike varandust valitseti sekvestrina, kusjuures oldi kohustatud teatama omanikule kõigist muudatustest varanduse koosseisus. Itaalias sekvesteeriti samuti vaenulise riikide kodanikkude varandused, mille tagajärjel likvideeriti suured tööstuslikud ja kaubanduslikud organisatsioonid, kuna sõja tõttu ei suutnud nad neid ülesandeid täita, milleks nad olid ellu kutsutud.

Venemaal läksid vaenuliste riikide kodanikkude varandused riikliku korraldusse. Alguses omanikud võisid vabatahtlikult oma varandusi likvideerida, hiljem muutus see aga sundluslikuks likvideerimiseks. Kaotati vaenuliste riikide kodanikkude kauban-

duslikud kaitseõigused ja keelati neile lõpuks üldse kaubanduslik tegevus.

Anglo-Ameerika sõja doktriin loeb ka vaenuliku riigi tsiviilkodanikke vaenlasiks. Vaenlasiga tuleb igasugune läbikäimine, nende hulgas ka majanduslik, lõpetada. Sellepärast sõja alates tulid otsekohe katkestada vaenulise poolega majanduslikud suhted.

Seevastu Euroopa mandririigid lugesid vaenlasiks vaid ainult vastase relvastatud elavjõu, kuna tsiviilelanikud seda ei olnud. Sõda ei pruukinud siis ka otsekohe tsiviilkodanike vahelisi suhteid, järjekult ka kaubanduslikke suhteid, lõpetada.

Kaubanduslik liiklus on väga paindub ja võib kesta vaenuliste riikide vahel ka siis kui see otseselt on keelatud, kaudselt kolmandate neutraalsete riikide kaudu. Ka leidub isikuid, kes salaja isegi sõjapiirkonnis igasugusest kulust hoolimata toimetavad kaupu ühest riigist teise.

Kolmandate riikide läbi kaubitsedes tuleb riikidel suurt vahekasu maksta, mis kolmandatele neutraalsetele riikidele jääb, oleks aga võinud otseste kaubanduslike tegevuste puhul jääda asjaosalistele riikidele.

Otsene kaubanduslik läbikäimine vaenulise poolega on aga halb, sest salakuulajad võivad kergesti üle piiri pääseda ja teateid vastasele anda. Peale selle vaba kaubanduslik liiklus võimaldab vastasel alati oma sõjatagavarasid täiendada ja oma sõjalist võimsust tõsta.

Kaubanduslikuks tegutsemiseks on kujunenud praktika, et riigid ise oma siseseaduste alusel lubavad või keelavad kaubandusliku tegevuse. Mõnikord on selle suhtes oldud väga vabameelseid.^{6/} Maailmasõjast alates on mindud aga absoluutsele kaubandusliku tegevuse piiramisele sõdijate riikide vahel.

Maailmasõda katkestas pea kõikide vaenuliste riikide vahel kaubandusliku tegevuse. Selles sammus eesrinnas Inglismaa,^{7/} millele järgnesid kõik entente riigid.

1/. Peisi-Ameerika leping 11.VIII 1799; Saksa ja Nicaragua leping 4.II 1896.

II. Maasõjajõud.

- 2/. Jaapani-Vene sõjas 1904; samuti Kreeka-Türgi sõjas 1897.
- 3/. International Law - Charles Fenwick lehek.446, chap.XXVII.
- 4/. Bonfils. Lehrbuch des Völkerrechts lehek.563.
- 5/. Kunz. Kriegsrecht und Neutralitätsrecht lehek.46.
- 6/. Krimmi sõja ajal Inglismaa ja Prantsusmaa tegid vähiseid kitsendusi Venemaaga kauplemites.
- 7/. "Traiding with the Enemy act"; "Traiding with the Enemy Proclamation"; "Traiding with the Enemy Amendment Act".

oli sõjaväli üksiku võitluse koht, uue sõjatektika järele aga pidev kitsas territooriumi võõ, mis sõja alguses asus piiri joone vahuses, ühe poolele tagajärjel aga nihkus vastase territooriumile. Kauge suurtükiväe ja lennukite tekkimisega lienes sõjaväli kogu vaenlaste riikide territooriumile. Uue sõjatektika püüab mitte üksi (rindel) vaenlaste sõjalisi jõude lüüa, vaid lennukite rünnakutega kaugele vaenlaste tagalasse ja hävitada tööstuslikke ja administratiiv-tsentreid, purustada sõjamaterjalide ja toidumoonade ladusid, hävitada ühendused ja mõjuda vastase elanikkonnale demoraliseerivalt. Ja kui tagalast ei ammutata enam uusi materjalsid ja moraalseid jõude, langeb ka vastase sõjaliste jõudude võitlustahe ning sellega ka vaenlastele vastupana.

Holzenford arvab, et sõjaväljaks tuleb lugeda kogu riigi territooriumi; et, sile kuuluvad ka siseveed ja neutraalveed. Ka kolooniad kuuluvad sõja korral samuti sõjaväljaks.

Sõjaväljaks ei või alla alaliselt neutraalseteks tunnustatud riikide territoorium, kui aga sõda tegelikult sinna kandub on ta ikkagi sõjaväli.^{1/}

Sõdade praktikas esineb ka juhte, kus sõda, kas osaliselt või täielikult leiab aset kolmandate neutraalsete riikide territooriumil.^{2/} Muidugi peab see riik, mille territooriumil teostub sõda olema nõrk, kes ei suuda sõdijaid oma territooriumilt välja ajada.

1/. Sakslaste sissetungimine Neaillmasõja ajal alaliselt neutraalseks tunnustatud Belgiasse.

2/. Vene-Jaapani sõda 1904, leidis aset Hiina territooriumil. Jaapani kallaletung Kiantschaule sündis üle Hiina territooriumil.

II. M a a s õ j a õ i g u s.

1. Sõjaväli.

Sõjaväli on see osa riigi territooriumist, millel sõda tegelikult toimub. Kuni lennu ja kauge suurtükiväe tekkimiseni oli sõjaväli see piirkond riigi territooriumist, kus sõjaline võitlus aset leidis. Vanema sõjataktika seisukohast oli sõjaväli üksiku võitluse koht, uuema sõjataktika järel aga pidev kitsas territooriumi vöö, mis sõja alguses asus piiri joone ümbruses, ühe poole edu tagajärjel aga nihkus vastase territooriumile. Kauge suurtükiväe ja lennುವäe tekkimisega lienes sõjaväli kogu vaenuliste riikide territooriumile. Uuem sõjataktika püüab mitte üksi (rindel) vaenlase sõjalisi jõude lüüa, vaid lennುವäe rünnakutega kaugemale vaenlase tagalasse ja hävitada tööstuslikke ja administratiiv-tsentrumeid, purustada sõjamaterjalide ja toidumoonade ladusid, hävitada ühendusteed ja mõjuda vastase elanikkonnale demoraliseerivalt. Ja kui tagalast ei ammutata enam uusi materjalseid ja moraalseid jõude, langeb ka vastase sõjaliste jõudude võitlustahe ning sellega ka vaenlasele vastupanu.

Holzendord arvab, et sõjaväljaks tuleb lugeda kogu riigi territoorium; st. siia kuuluvad ka siseveed ja neutraalveed. Ka kolooniad kuuluvad sõja korral emariigiga sõjaväljaks.

Sõjaväljaks ei või alla alaliselt neutraalseteks tunnustatud riikide territoorium, kui aga sõda tegelikult sinna kandub on ta ikkagi sõjaväli.^{1/}

Sõdade praktikas esineb ka juhte, kus sõda, kas osaliselt või täielikult leiab aset kolmandate neutraalsete riikide territooriumil.^{2/} Muidugi peab see riik, mille territooriumil teostub sõda olema nõrk, kes ei suuda sõdijaid oma territooriumilt välja ajada.

1/. Sakslaste sissetungimine Maailmasõja alul alaliselt neutraalseks tunnustatud Belgiasse.

2/. Vene-Jaapani sõda 1904, leidis aset Hiina territooriumil. Jaapani kallaletung Kiautschaule sündis üle Hiina territooriumi.

2. I s i k u d m a a s õ j a s .

a. Relvastatud jõud.

Relvastatud jõud moodustavad riigi sõjalise jõu s.o. sõjaväe. Keda aga lugeda relvastatud jõududeks?

Haagi 1907.a. Maasõja korraldus art.1. järele kaudselt määritletakse sõjalisi jõude.

Sõja seadused ja õigused ei ole kohustavad mitte ainult riigi regulaarsõjaväele, vaid ka miilitsale ja vabatahtlike väeosadele, kes vastavad järgmisile tingimustele:

- 1). Peavad alluma vastutavale juhile (ohvitserile).
- 2). Kannavad teatud kaugusele nähtavaid välistunnuseid.
- 3). Kannavad relvi avalikult ja
- 4). Oma sõjalises tegevuses peavad silmas sõjaõiguslikke norme.

Sellele lisandab art. 2.: kui okupeerimata riigi territooriumi elanikkond vaenlase sissetungimisel haarab spontaanselt relvad, et vastu astuda sissetungivale vaenlasele, ilma et omaksid aega end organiseerida vastavalt art.1. nõuetele, vaadetakse sõdijaina, kui nad kannavad avalikult relvi ja respenteerivad sõja seadusi ja kombeid.

Sellega loetakse sõjaõigus objektideks, seega ka relvastatud jõududeks: 1). regulaar armee, 2). miilits, 3). vabatahtlikud üksused ja 4). spontaanselt tekkinud üksused (levie en masse).

Kuna riigi regulaar sõjaväe mõiste on selge, ning ta vastab oma organisatsioonilt art.1 nõuetele, ei ole see aga üksikasjalise arutluseta selge miilitsa, vabatahtlikkude üksuste ja spontaanselt rahva hulgast tekkinud väeüksuste juures.

Miilitsaks loetakse vabatahtlikke väeosi, mis rahvas moodustab oma julgeoleku kaitseks. Nad teotsevad riigivõimu teadmisel ja loal, ning on määratud sisemise julgeoleku kaitseks. Hädakorral saadetakse nad aga ka vaenlase vastu. Juht, kellele miilitsa üksused alluvad, ei pruugi ohvitser olla ja tavaliselt ei olegi ta seda, sest miilitsa üksused tekivad just kodanikkude oma algatusel, oma juhtidega.

Vabatahtlikud üksused tekivad riigivõimu teadmisel vabatahtlikest sissetungiva vaenlase vastu võitlemiseks. Nad on

organiseeritud üksused ja alluvad juhtivale vastutavale isikule, kelleks on ohvitser, kui riigis selleks ohvitser leidub, või üks organiseerija.

Nii miilits, kui ka vabatahtlikud üksused on kohustatud kandma välistunnuseid. Välistunnuste tavalisemaks väljendiks on vormi rõivastus, kuid selle puudumisel täidab selle aset valge side ümber käise või mütsil. Samuti peavad nad kandma relvi avalikult ning pidama sõja kombeid ja seadusi.

Organiseerimata vabatahtlikud (levée en masse) on relvastatud elanikud, kes spontaanselt vaenlase sissetungimisel, patriootilisist tunnetest aetult, haaravad sõjariistad ja lähevad vaenlasele vastu. Tähtis on siin see, et territoorium, kus need salgad tekivad, oleks vaenalse poolt okupeerimata, kuna okupeeritud maaalal vastuhakkamisi loetakse Maasõja korralduse art, 45. järele keelatuiks, ning kui need siiski aset leiavad, karistatakse vastuhakkajaid valjult.

Pääle organiseerimatute vabatahtlikkude (levée in masse) tuntakse veel relvastatud pandesid, kes tekivad vaenlase sissetungi eel, ning kelle ülesanne ei ole vaenlasele vastu hakkamine, vaid avaliku võimu nõrgenemisel kasutavad olukorda röövimiseks (war rebels). Sõjaröövleid karistatakse kõikide riikide poolt raskete karistustega - tavaliselt on selleks karistuseks surmanuhtlus.

Kuna organiseerimatuid vabatahtlikke (levée en masse) koheldakse nagu regulaar armee sõdureid, kui nad sõjaõigust austavad. Sakslased patustasid Maailmasõja ajal raskesti selle sõjaõigusliku normi vastu. Nad üksi ei lasknud neid vangilangemisel kottuta maha, vaid konfiskeerisid nende varandused, võtsid perekonnaliikmed pantvangidena kaasa ja põletasid nende elamud.^{1/}

Maasõja korralduse art.3. kohaselt jagunevad riikide sõjalised jõud kahte liiki: võitlejad (compattants) ja mittevõitlejad (non compattants). Mõlemat liiki sõdijad vangilangedes omavad õiguse saada koheldud sõjavangidena. Võitlejad on see osa armeest, kes otseselt võtavad osa sõjariistus võitlusest vastasega. Mittevõitlejad on kõik need armee abijõud, kes otse võit-

lusest osa ei võta, vaid oma erialaliste teenetega on armee teenituses. Mittevõitlejaiks loetakse: arstid ja arstlik personal, veterinaarala personal, staapide ametnikud ja vaimulikud. Siia võiks lugeda veel isikuid, kes otse armee juure ei kuulud, kuid oma vabal tahtel järgnevad armeele. Need oleksid: ajalehete kirjasaatjad, sõjavarustajad, filmireporterid j.n.e.

Päale selle jaotatakse riigi sõjaline jõud aktiivseks ja passiivseks ehk potentsiaalseiks.^{2/} Esimese hulka kuulub tegelik sõjavägi, kuna teise moodustab rahvas, kellest tegelik sõjavägi alatasa ammutab nii materjaalset kui ka moraalset jõudu.

1/. James Wilford Garner. International Law and the World War § 195.

2/. A.Piip. Rahvusvaheline õigus lehek.296.

b. Parlamentäärid.

Sõda lõpetab üldreeglikohaselt kõik sidemed vaenuliste poolte vahel. Aga ka sõja oludes on tarvilik mõningail juhtumel läbikäimine ja see sünnib enamasti kolmandate neutraalsete riikide kaudu. On aga ka juhte, kus sõdijail tingimata tuleb otseesse ühendusse astuda ning selline otsene ühendus sünnib eriliste saadikute-parlamentääride kaudu. Sõjaline saadik-parlamentäär on väga vana rahvusvahelise õiguse instituut. Igas ajaloolises aegkonnas esineb vali õiguslik distsipliin "saadikud on puutumatud", mis roomlaste juures omas teatud müstilise väljendi: legati iure gentium sancti. See suure moraalse väärtusega instituut kodifitseeriti Haagi Maasõja korraldusse.

Parlamentäärriks Maasõja korralduse järele loetakse isikut, kes on volitatud ühe sõdiva poole poolt läbirääkimisse astuma teise sõdiva poolega ja kes välistunnusena kannab valget lippu. Parlamentäär, samuti teda saatvad kornist, trummilööja, lipukandja ja tõlk on puutumatud (art.23).

Mis puutub valgesse lippu, siis ei nõuta, et see peaks kindlate mõõtudega lipp olema, vaid aitab ka valge rätiku leh-

vitamisest.

Väejuht kelle juure parlamentäär on saadetud, ei ole kohustatud teda alati ja igas võimalikus kohas vastu võtma (art 33).

Üldiselt valitseb arvamine, et parlamentääri võib otsekohe tagasi saata, kui ta tuli mingi alandava või häbistava ettepanekuga.

Kui riik juba sõja alguses deklareerib, et ta ei võta teise poole parlamentääre vastu, on see deklaratsioon sõjaõiguse vastane. (Kunz)

Et parlamentääri lipu kaitse all võib ka teateid muretseda vastasest ja maastikust, võidakse nende asjaolude vältimiseks abinõusid tarvitusele võtta. Nii võidakse parlamentäärile teatud kaugusele vastu minna, tema ja ta saatjate silmad kinni siduda ning neid siis kinniseotud silmadega soovitud väejuhi juure viia. Sealt lahkumine võib sündida samal viisil.

Kui teatakse või arvatakse teadvat, et parlamentäär on teinud vaatlusi või hankinud andmeid, mis vastasele kahjulikud, võidakse parlamentääri mõni aeg kinni hoida (akt 33).

Kui sõdiv pool kelle juure parlamentäär on saadetud omab vastuvaidlematuid tõendeid, et parlamentäär oma kõrget seisundit ja puutumatus kasutas selleks, et vastase juures salakuulamist toimetada, või sõjalisi andmeid koguda, kaotab parlamentäär oma puutumatus (art 34).

Parlamentööri puutumatus all mõistame keeldu teda vangistada, temale survet avaldada või tema au haavata.

Kui siiski juhtub, et ilma erilise põhjusega võetakse parlamentäär kinni, pannakse vangi ning tarvitatakse mõnel suurel viisil tema kallal vägivalda, siis on see raskem kuritöö rahvusvahelises elus, mille vastu võetakse tavaliselt väga rasked sõjalised repressaaliad tarvitusele.

c. Spioonid.

Isik, kes salaja või vale ettekäandega hangib või püüab hankida teateid vaenlasest operatsiooni piirkonnas, kavatsusega

neid vastaspoolele üle anda, on spioon.

Spioonideks ei loeta sõduried või tsiviilelanikke, kes hangivad küll andmeid kavatsusega neid üle anda oma ülemusele, aga kui nad teevad seda avalikult (art 29).

Spioonideks võivad olla sõdurid ja tsiviilelanikud, nii mehed kui naised. Spioonid võivad olla saadetud sõdiva poole poolt kas sunduslikult või nende vabal tahtel. Kuna spiooni ülesanded on väga keerulised ning tema amet vajab kõrget intelligentsi ja enesevalitsemist, ja kuna nende tegevus enamasti sünnib vabatahtlikult, siis võime neile vaadata kui suure võimeliste ja kõrge patriootiliste tunnetega inimesile.^{1/}

Spioonide peamiseks ülesandeks on teadete kogumine vastase sõjaliste jõudude tugevusest, nende asetusest, vaenlase kavatsusist, vaenlase sõjamoona ladudest, maastikust ja vaenlase tagala elanikkonna meeleolust. Peale teadete hankimise võidakse spioonidele ülesandeiks anda vaenlase moonaladude õhku laskmise ning tagalas propaganda tegemise väljaastumiseks ning meeleavaldusiks, mis vastasele mooraalselt mõjuvad.

Sõjaõigus ei keela spioonide tegevust, järjekult spionaaš on sõjaõiguslikult lubatud. Siseõiguse järele aga karistatakse tabatuid spioone väga valjult - tavaliselt surmanuhtlusega. See-ega valitseb siin rahvusvahelise-õiguse ja siseõiguse vahel teatud vastolu - anomalia - mida märgivad nii Kunz kui ka Ch. Fenwick.

Millest see vastolu on tingitud? Kunz püüab seda küsimust seletada umbes järgmiselt: spionaaš on rahvusvahelisõiguslikult legaalne tegevus. See tegevus on aga vastaspoolele eriti hädaohtlik ja kahjulik, mispärast pea eranditult teolttabatud spioonid mõistetakse surma. See ei ole mingi karistus kuritöö eest, vaid riigi poolt hädaabinõu rahvusvahelise õiguse poolt lubatud, siseriiklikult aga eriti hädaohtlik tegevuse^{2/vastu}.

Pääle sõjaaegsete spioonide esineb veel rahuaegseid spioone, kes sõja juhtumiks koguvad arvatavast vastasest tarvisminevaid andmeid.

Spioonid, kes pääle õnnestunud spionaašretke oma väeosa

juure tagasi tulevad ja hiljema sõjalises tegevuses vangi langevad, koheldakse sõjavangidena, kusjuures neid ei karistata sooritatud spionaašretkede eest (art 31). Kui spioon mitmel eelneval retkel on õnnelikult teadete muretsemise sooritanud ja viimasel retkel vaenlase kätte langes, peaks teda karistatama ainult viimase retke eest - analoogiliselt art 31. eeskirjale. See küsimus ei oma aga praktilist tähtsust, kuna spiooni teolt tabades ootab iseenesest juba surmanuhtlus, millist karistust enam ei saa suurendada.

Art 31. järele väeosa juure tagasitulnud spioonide all tuleb mõista spioone, kes vaenlase kätte sattusid, kuid sõõlt mingisugusel põhjusel põgenema pösesid, kui ka neid, kes õnnelikult oma spionaašretke sooritasid.

Ühenduses spioonidega vaadeldakse ka reetjaid ja teejuhte. Teejuhtideks loetakse isikuid, kes vabatahtlikult või vaenlase sellekohasel kutsel püüavad vaenlase vägede orienteerimist ja liikumist maastikul kergendada.^{3/} Siia kuuluvad oma kodanikkude teod vaenulise riigi abistamiseks.

Reetjaiks nimetatakse tsiviil- või ametisikuid, kes vabatahtlikult või vaenlase sellekohasel soovil avaldavad vastasele teateid oma valitsuse või sõjaväe üle, mis oma riigile kahju, vaenlasele aga kasu toovad.

Rahvusvaheline õigus jätab täielikult nende isikute karistamise siseseaduse hooleks. Riigi reetmine oli juba roomlaste juures isa tapmise kõrval raskem kuritegu, mida sanktsioneeriti surmaga.

Võiks veel nimetada ühe liigi teadeteandjaid - okupeeritud maaala elanikud, kes patriootilisist tunnetest aetud, püüavad vaenlasest oma poolele teateid anda. Kuigi see sünnib õilsate tunnete mõjul, on see tegevus oma kahjulikkuse tõttu vastasele raske karistuse ähvardusel keelatud. Seda keelab ka rahvusvaheline õigus (art. 45).

1/. H. Taylor. International Public Law p.492.

2/. Kunz. op.cit. § 68. *lex.*

3/. U.S.A. Rules of Land Warfare §§ 203-207.

d. Sõjavangid.

Sõda on võitlus kahe vaenulise poole relvastatud jõudude vahel. Võitluse ülesandeks on purustada vastase relvastatud jõud ning vastaspoolele sõjalise eduga oma tahe peale suruda. Vastane, kas langeb sõjas, taganeb või võetakse vangi. Vangid on seega vastase võiduka edasitungi puhul vaenlase kätte langenud sõdurid, kes taganemisega end enam ei suutnud päästa, ning kelle vastuhakkamine oleks nad viinud paratamatule ja kasutule langemisele.

Kui nüüdisajal vaenlase kätte langenud sõdurid leiavad kohtlemis sõjavangidena, ei koheldud neid alati nii. Vanemal ajal nad tapeti või viidi sõja lõppedes sõjasaagina orjadeks. Palybius leiab, et vana Rooma kombe kohaselt tapeti kõik sõjavangid, sellevastu kreeklased tegid nad vaid orjadeks.^{1/} Orjastamine oli veidi inimlikum tapmisest aga küllaltki metsik. Kesaeg on rikas juhtumeist, millal mõni väejuht laskis kõik tema kätte vangilangenud vastaspoole sõdurid ära tappa ja tihti rahuldati tapmis- kirge ka vaenlase maale sisse tungides selle tsiviilelanikkonna tapmisega.

Kolmas Laterani kiriku konsiilium 1179. püüdis kiriku mõjul olukorda parandada, et vähemalt vangilangenuid kristlasi tapmisest päästa. Sõjavangide seisundi ning sellega ka neile teatud õigusliku kaitse andmine sai suurema arengu prantsuse revolutsioonist, millal hakkasid kristalliseeruma kombeõiguslikud instituudid, saades hilisema^{te}/konventsiooni^{de}/aluseiks. Haagi 1899. ja 1907.a. Maasõja korraldusse kodifitseeriti hulk kombeõiguslikke institute, mis puudutasid sõjavange ja nendesse suhtumist.

Maailmasõda, miljonite sõjavangidega, tõstis üles uued küsimused sõjavangide riietuseks ja toitlustamiseks. Sõjavangide tööjõud moodustades hiiglasuure tööjõu tagavara, mida vaenlane võis tagalas tarvitada, vabastades hulga inimesi sõjajõudude tugevdamiseks.

Nendest seisukohtadest juhitud tunnistatigi tarvilikuks rida muudatusi ja täiendusi (Haagi) Maasõja korralduses sõjavange käsitlevas osas ja teostatigi see 1929.a. konventsiooniga.

Sõjavangideks on kõik art 1-3 loetletud vaenlase kätte sattunud võitlejad ja mittevõitlejad, kui ka sõjaväega kaasasolevad isikud art. 13. järele.

Sõjavangid alluvad neid vangistanud valitsuse võimule, aga mitte üksikuile isikuile või väeosadele kes neid vangistasid. Sõjavange peab kohtlema inimlikult. Kõik neile kuuluvad isiklikud asjad, välja arvatud sõjalise tähtsusega paberid, relvad ja hobused, jäävad ka sõjavangis olles nende omanduseks (art 4). Kuna sõjavangid loetakse alluvaks neid vangistatud riigi valitsusele, aga mitte neid vangistanud isikuile või väeosadele, sellega hoitakse vangide met~~rik~~ kohtlemine, mis mõningail juhtudel kas või kättemaksu tõttu võiks toimuda.

Sõjavangid interneeritakse kas linna, kindlusesse või laagrisse, kust nad ei tohi loata lahkuda. Neid ei või hoida vangis vangimajades, välja arvatud, kui seda põhjustavad nende poolt sooritatud vastuhakud ja kuritööd (art 5). Vanglasse ei tohi aga heita neid ilma kohtu või distsiplinaar karistusliku otsuseta. Kohtulikult sõjavangid alluvad asuriigi sõjaseadusile.

Riik võib kasutada vange tööks vastavalt nende oskusele ja auastmele. Ohvitserid ei või aga tööks kasutada. Töö ei tohi ülejõu käia ega seista sõjalisiks operatsioonideks ettevalmistamises oma kodumaa vastu. Sõjavangid võivad töötada nii avaliku kui erateenistusaladel või omal riisikol. Riigi tööd arvatakse sama palgatariifi alla, mis saab natsionaalarmee sõdur samal kohal teenides; kui sel tööalal ei ole vastavat tariifi arvatakse tasu vastavalt tööle. Kui vangid töötavad teistel avalikkudel teenistusaladel või erateenistuses, tulevad töölepingud sõjaväe asutuste poolt kinnitada. Töötasuga parandatakse vangide seisukorda ja ülejääk maksetakse neile välja sõjavangist vabanemisel, millest arvatakse maha ülalpidamise kulud (art 6).

Kui sõdijate riikide vahel ei ole erilepingut sõjavangide ülalpidamise kohta, varustatakse nad toidu, korteri ja riietusega samal määral vangistaja maa sõduritega (art 7). Lisaks sellele 1929.a. täiendus nõuab, et nais sõjavange peab kohtlema vastavalt nende soolisele erinevusele. Sellesisulise nõude seadis juba Professor Lieber, kelle kodeksist tõenäoliselt on lisand^{on} võetudki. 2/

Sõjavangid alluvad siseriigi armee seadustele. Siin tuleb tähele panna, et sõjavangid alluvad siseriigi sõjaaegsele armee seadustele, mitte aga rahua ajal maksvuselolnud seadustele.

Kui põgenenud sõjavang vangistatakse enne lahkumist vaenlase territooriumilt (vangis olnud riigi territooriumilt), siis karistatakse teda distsiplinaarselt (art 8). Kui karta on, et sõjavang võib uuesti kasutada võimalust põgenemiseks, võib selle takistamiseks piirata tema liikumist vastavalt artikeli 5a.

Vangid, kes uuesti vangistatakse õnnestanud põgenemise järel, on vabad igasugusest karistusest eelmise vangist põgenemise eest (art 8).

Vististi on siin lähtutud seisukohast, mis üheltpoolt tekkinud koduigatsuse mõjust ja teispoolt arvestatakse uuesti vangilangemisel pole vaenlase poolt karta karistust; sest vastasel korral isik vangilangemise vältimiseks püüaks võidelda surmani.

Iga sõjavang on kohustatud nõudmisel teatama oma nime ja auastme, kõeldumise korral kaotab ta õiguse koheldud saada vastavalt tema auastmele (art 9).

Sõjavange võib vabaks lasta ausõna vastu; milline vabastamine ^{vajab} vangid kodumaa valitsuse nõusolekut. Selline vabastamine on seotud vangile isikliku auga ning kohustusega mõlema maa suhtes käituda oma ausõna kohaselt. Oma maa ei tohi võtta vastu ega või ka nõuda ausõna vastu vabastatult mingit sõjalist teenet ega kohustust (art 10).

Ausõna vastu vabastamise tõotus on kirjalik, millele vastatav alla kirjutab. Vabakssaanud vang võib elada vangis olnud riigis, oma koduriigis või kolmandas, neutraalses riigis. Ausõna vastu vabastatakse suurema intelligentsiga ja kõrgema moraalsete omadustega isikuid - sellepärast vabastatakse peamiselt ohvitserid.

Eriti palju vabastasid sakslased prantsuse ohvitserid ausõna vastu 1870.a. sõjas. Pärast aga sakslased kaebasid, et prantsuse valitsus oli nende usaldust kurjasti tarvitanud ja vabastatud ohvitserid sunduslikult uuesti armeesse mobiliseerinud.^{3/}

Sõjavangi ei saa sundida vabanema ausõna vastu, niisamuti ei ole vangishoidja riik kohustatud sõjavangi vabastama ausõna vastu (art 11).

Sõjavangidega tuleb riigile hulk kulusid juure. Sellega oleks riigi majanduse seisukohalt väga tervitatav sõjavangide ausõna vastu vabastamine, mis võimaldab suurt kulude kokkuhoidu. Sõjavangid, kes ausõna vastu vabastatakse, on enamuses ohvitserid, keda ei saa ka töödeks tarvitada.

Kui ausõna vastu vabastatud sõjavang vangistatakse uuesti sõjalises tegevuses selle maa vastu, kes teda ausõna vastu vabastas, või selle maa liitlase vastu, kaotab õiguse koheldud saada sõjavangina, ning ta antakse kohtu alla (art 12).

1929.a. conventsioonis ei nimetata enam ausõna vastu vabastamist, mispärast see instituut on oma maksvuse suhtes vaieldav. Ka Maailmasõja praktikas ei ole ausõna vastu vabastamise juhtumeid.

Isikud, kes järgnevad armeele, ilma et nad otseselt kuuluksid sellesse, nagu ajalehtede korrespondendid ja reporterid, moonamuretsejad (settlers) ja kaubapakkujad (contractors), omavad vaenlase kätte sattudes õiguse koheldud saada sõjavangidena, kui nad omavad väeosajärglaste poolt, kellele nad järgnesid, tõendi oma isiku kohta (art 13).

Igasse sõdivasse riiki asutatakse sõja ajaks n.n. informatsiooni bürood. Tarviduse korral võidakse neid büroosid asutada ka kolmandaisse neutraalseisse riigesse. Nende büroode kompetentsi kuulub teadete andmine sõjavangide, haavatute, haigete ja surnute kohta. Pääle selle kogub büroo oma valdusesse kõik surnute juurest leitud esemed ning hoiab need alal kuni sõja lõpuni. Büroo kogub andmeid vangistatute, haavatute ja haigete, ausõna vastu vabastamise, niisamuti surnute ja nende juurest leitud esemete kohta.

Leitud ja hoiulolevad surnute isikliku asjad ja kirjad toimetatakse omaksetele nende hoidmisel (art 14).

Büroode ülesandeks on ka omaksetele nende järelepärimiste peale vastamine ja vastaspoole kõigist tema sõdurite suhtes registreeritud juhtudest teatamine.

Sõjavangid loetakse nagu isiklikult sõduridki, kusjuures peetakse silmas saatava vangiga suhtes

1929.a. Konventsioonis on nende büroode tegevus enam üksikasjalikumalt ette nähtud. Maailmasõja ajal need bürood töötasid väga hästi ning teadete andmine vastaspoolte vahel sündis kolmandate, neutraalsete riikide vahendusel.

Pääle informatsioonbüroode asutatakse veel komisjone sõjavangide eest hoolitsemiseks ja nende abistamiseks. Need komisjonid võivad tekkida selle maa kodanikkude eestvõttel, kus sõjavangid asuvad, võõra, neutraalse riigi kodanikkude või oma kodumaa isikute tegevusel.

Komisjonid alluvad asuriigi seadustele, ning peavad täitma selle maa valitsuse ettekirjutisi oma tegevuses.

Komisjone võib asutada ka kodumaale saadetavate või tulevate vangide abistamiseks. Komisjoni asutajailt liigetelt võetakse kirjalik ^{allkiri} ~~luba~~, et nad kohustuvad alluma asuriigi seadustele ning suhtuma häätahtlikult oma tegevuses asuriigile (art 15).

Komisjonid hoolitsevad jõudumööda vangide toitlustamise ja riietuse eest, ning saadavad pühade puhuks kingitustena pakikesi.

Ka võib neile komisjonidele alluda vahetalitus - omastelt saadetud pakikeste ja saadetiste kättetoimetamine.

Informatsioonbürood on vabastatud postikuludest. Kirjad, postkaardid ja rahasaadetised, mis määratud sõjavangidele, või mis saadetud sõjavangide poolt, on vabad postimaksudest, nii saadetavas kui ka saaja riigis ning ka kolmandates riikides, millest neid läbi veeti.

Kõik annetused ja kingitused, mis määratud sõjavangidele, on vabad igasuguseist maksudest, samuti ka veorahadest riikide veoriistadel (art 16).

Sõjavangidele on vaba nende usuline harrastus ja kindlustatud vaba osavõtt oma usukombe jumalateenistusest, kusjuures nad on kohustatud sõjaväe ja politsei eeskirju silmas pidama üldise korra huvides (art 18).

Sõjavangid saavad oma tehet juriidiliste toimingute tegemiseks avaldada samastel tingimustel ja korras, nagu see sünnib asuriigi sõduri tahte avaldamisel. Sõjavangid maetakse nagu siseriigi sõduridki, kusjuures peetakse silmas maetava vangiga aukraadi

ja seisust (art 19).

Rahu sõlmimisel sõjavangid vabastatakse nii kiiresti kui võimalik (art 20).

Üldiselt lõpeb sõjavangistus: a) vabastamisega oma vägede poolt, b) põgenemisega oma vägede juure või üle piiri neutraalsesse riiki, c) vabastamisega ausõna vastu, d) vangide vahetusega, e) sõjavangi surmaga ja f) rahulepingu põhjal vabastamisega.^{4/}

Kõige sagedasemaks sõjavangistuse lõpemiseks on vabastamine sõja lõppemisega, millega kaob ka sõjavangistuse otstarb.^{5/} Sõjavangid lastakse sõja lõppemisel esimesel võimalusel kodumaale. Vabaks ei lasta neid, kes sõjavangis olemisel raske kuritöö eest kohtuotsusega vangi on mõistetud või eeluurimise all seisavad.

Maailmasõja praktikas ei annud Maasõja korraldus vangide suhtes neid tulemusi kui loodeti. Tihti käituti sõjavangidega metsikult ja julmalt ja tuli ette juhtumeid, kus neid maha lasti. Ka kasutati vangide tööd vastu Maasõja korralduse keeldu kindlustuste ja sõjalise tähtsusega ehitustede püstitamiseks.^{6/} Rohkeid etteheiteid tehakse Inglise ja Ameerika kirjanduses selles sakslastele, eriti nende metsiku ja halastamata käitumise pärast Belgia organiseerimata vabatahtlikkude (levéé on masse) vastu. Väga võimalik, et see ka õige on, kuid osaliselt ehk on ka ülespiitsutatud subjektiivne arvamus vaenlase vihkamisest.

1/. H.Taylor. International Public Law § 519.

2/. Ch. ch. Hyde. International Law ja Prof. Liebers Code § 76.

3/. H.Taylor. International Public Law § 529.

4/. Kunz. Kriegrecht und Neutralitätsrecht § 72. *lehek.*

5/. Sõjavangistuse otstarb on isoleerida vaenlase jõude, mille võrra vaenlane nõrgeneb.

6/. Ch.G.Ferwick. International Law.

e. Haavatud, haiged ja surnud.

Genfi arst Dunant, kes 1859.a. Solferino lahinguväljadel haavatute eest hoolitses, avaldas selle lahingu metsikustest teose "Le Souvenir de Solferino". Selles teoses ta kirjeldas missuguseid üliinimlikke piinu ja kannatusi tuli haavatutel ja haigetel kannatada arstliku personaali puudumisel ja vaenlase metsikul käsitlusel. Raamat avaldas suurt mõju kogu maailma avalikule arvamusel.

Dr. Dunant koos Genfi organisatsioonide esindaja Moynier'iga tulid mõttele kutsuda kokku riikide konverents, mis peaks abinõusid leidma haavatute eest hoolitsemiseks. Mõlema mehe ettevõttel kutsuti Genfi 1863.a. kokku konverents, kes 1864 aastaks suutis vastu võtta 12. augustil Genfi konventsiooni. Genfi konventsioon täiendati 1906.a. Genfi konverentsil ning kodifitseeriti 1907.a. Haagi II rahukonverentsil Maasõja korralduse art 21-na. Kuna Maailmasõjas tuli ilmsiks uusi puudusi, siis täiendati ja parandati seda konventsiooni 1929.a.

Genfi konventsiooni peasihiks on püüd hoolitseda võimalikult haavatute õigeaegse ja korraliku abistamise eest ning teha sanitaar personaal koos sanitaar abinõudega puutumatuks nende abistavas töös.

Juba Maailmasõja alguses sakslased rikkusid Genfi konventsiooni. Esimesil sissetungil Belgia Flandriasse, nad tulistasid sanitaar personaali, sanitaar sõidukeid ja haiglaid, nii et päeval üldse polnud võimalik haavatuid ja surnuid lahinguväljalt koristada, vaid seda tuli teha öösel.

Samuti kaebasid ka hiljem prantslased, et sakslased tulistasid sanitaar personaali ja haiglaid.^{1/}

Haavatud ohvitserid, sõdurid ja eraisikud abistatakse selle sanitaar personaali poolt, kes neid leiab, vahet tegamata kummasse sõdivasse poolde nad kuuluvad.

Kui üks sõdiv pool on sunnitud jätma oma haavatud ja haiged vaenlase valdusesse, peab vastane, niipalju kui võimalik, jätma nende tarvis ravivahendid ja sanitaar personaali nende eest hoo-

litsemiseks (Genfi conv.art 1).

Vastase kätte langenuid haavatuid vaadeldakse sõjavangidena. Nende terveksaamisel saadetakse nad tervete sõjavangide juure sõjavangilaagrisse. Sõdivad riigid võivad omavahel erilepinguis kokku leppida vastastikku üksteise kättelangenud langenute, haavatute ja haigete vahetamiseks, nende saatmiseks nende omastele või üle andmiseks neutraalsetel riikidele (Genf.conv.art 2).

Pääle lahingut on lahinguvälja valdav pool kohustatud võimaluse korral üles otsima kõik haavatud ja haiged ning surnud. Neid tuleb kaitsta röövimise ja ebainimliku kohtlemise eest. Enne surnute matmist tuleb kindlaks teha nende nimi ja auaste ning hoolitseta selle eest, et matmine oleks väärikas ja vastaks sõjamehe auastmele (Genfi conv. art 3).

Vastas pool on kohustatud vastase valitsusele või sõjavägede juhatusele saatma, nii ruttu kui võimalik, haavatute, haigete või surnud sõdurite nimed, surnud sõdurite nimekirjale juure lisades tõendid isiku ja auastme kohta ühes lahinguväljal leitud au ja tunnusmärkidega. Sõdivad pooled peavad vastastikku teineteisele andma teateid surmajuhtumest haavatute ja haigete hulgas, ühtlasi tuleb koguda kõik surnute isikliku asjad ja kirjad ning hoolitseta selle eest, et need esemed saaksid saadetud asjasthuvitatud isikuile (Genfi conv. art 4).

Kompetentne sõjaline juht võib kutsuda kohalikke elanikke hoolitsema vastava sanitaar personaali puudumisel haavatute ja haigete eest, kindlustades neile täieliku puutumatus ja julgeoleku (Genfi conv. art 5).

Keda nimelt lugeda kompetentseks sõjaliseks juhiks, kellel on õigus sarnaseid korraldusi teha? Saksalased loevad selleks nende komandeeriva kindlari. Igatahes on diviisiülem võimeline seda asja korraldama, kuna ta omab küllalt võimu teatud määral iseseisvaiks üritusiks.

Sanitaar abistamis- ja raviasutised sõjas jagunevad kahte liiki: 1). liikuvad sanitaar üksused ja 2). paigalpäisivad sanitaar asutised. Esimeste ülesandeks kuulub haavatute ja haigete esimene abiandmine ning nende transport tagalasse, teise asutise ülesanne

on aga haavatute ja haigete arstimine. Liikuvad sanitaar üksused liiguvad sõjaväega ühes, omades arstimeid ja sanitaar personaali vajalikkude transportvahenditega. Liikuvad sanitaar üksused, niisamuti ka paiglapüüsid sanitaar asutised on puutumatud vaenlase sõjalisest tegevusest (Genfi conv. art 6).

Nende puutumatus kaob, kui sanitaar üksusi ja asutisi tarvitatakse vaenalsele kahju tegemiseks (Genfi conv. art 7).

Sanitaar personaalil lubatakse kanda relvi sanitaar üksuse, -asutise või sanitaar personaali enda kaitseks. Ka võib panna relvastatud väeosa sanitaar üksuse või asutise kaitseks, kui sanitaar personaalist selleks ei piisa. Sanitaar üksusis või asutisis võib olla relvi, mis ära võetud haigetelt või haavatutelt, nende ära transpordimiseks. Vaenalse kätte langenud sanitaar personaali ei tohi kohelda sõjavangidena.

Haigeid ja haavatuid abistav või transpordiv personaal, niisama ka sanitaar üksuste ja asutiste arstline või administratiiv personaal evivad kaitse ja tegevusvabaduse nende abistamistöös igas olukorras (Genfi conv. art 9).

Pääle sõjaväelise sanitaar personaali, võivad veel riikide poolt tunnustatud eraorganisatsioonide sanitaarpersonalid abistada sõjas haavatuid ja haigeid.

Kõik riigid peavad rahu ajal teatama üksteisele nende sanitaarvabatahtlikkude organisatsioonide nimed, mis hakkavad sõja ajal abistama sanitaarkorraldust; kui sellest rahu ajal ei ole võimalik teatada, tuleb sellest teatada vastasele vähemalt sõja alguses, igal juhul aga hiljemalt sellel momendil, millal vabatahtlik sanitaar-abistusorganisatsioon alustab oma abistavat tegevust (Genfi conv. art 10).

Neutraalsete riikide vabatahtlikud sanitaarorganisatsioonid võivad tegutseda sõjas, siis kui omavad selleks koduriigi nõusoleku ja asuriigi loa. Riik, kus neutraalse riigi vabatahtlikud sanitaarorganisatsioonid töötavad, on kohustatud sellest vastasele teatama (Genfi conv. art 11).

Vaenlase kätte langenud sanitaar personaali kasutatakse vaenlase juhtimisel sanitaar otstarbeiks, kui see tarvilik, vastasel korral saadetakse sanitaar personaal oma maale või sõjaväe juure

tagasi teid mööda, mis saatjaile sõjaliselt kasulikud. Sanitaar personaal, oma vägede juure tagasi minnes, võtab enadaga kaasa ülejäänud sanitaar materjalid, veoriistad ja isiklikud asjad (Genfi conv. art 12).

Sõdijad pooled on kohustavad nende kätte langenud sanitaar personaalile, kui nad nende juure jäävad ametisse, samasuurt tasu maksma, nagu nad said oma armee juures (Genfi conv. art 13).

Liikuvad sanitaariüksused vaenlase kätte sattudes hoiavad alal oma varandused, s.t. trantsport- ja sanitaar-abinõud. Sellest hoolimata võib aga kompetentne väejuht sanitaar-materjalide puudumisel määrata vaenlase sanitaar-materjalid kasutamisele. Kui aga liikuvad sanitaariüksused pöörduvad oma vägede juure tagasi, tuleb sanitaariüksuse materjalid täiendada sellise määrani, kui oli neil vaenlase kätte langemise momendil (Genfi conv. art 14).

Sanitaar asutisi ei tohi tarvitada muuks otstarbeks kui haavatute ja haigete ravimiseks ja abistamiseks. Kui sõjalised tarvidused nõuavad võib kompetentne väejuht määrata teisiti, sellejuures tuleb aga hoolitseda haavatute ja haigete paigutamise eest mujale (Genfi conv. art 15).

Muidugi tulevad siinkohal arvestada eeskätt juhtumeid, kus paigalseisvad sanitaar asutised võivad jääda sõjategevusele niivõrd lähedale, kus nende hoidmine vaenlase relvade tule eest raske või võimatu. Teisest küljest võiksid siin ka strateegilised ja taktikalised kaalutlused arvesse tulla, milliste suhtes sanitaar asutised takistusi võiksid sünnitada.

Vabatahtlikkude abistusorganisatsioonide materjale vaadeldakse eravarandusena ning seepärast loetakse puutumatuks. Ainukese kitsendusena on rekvisitsioon, mis omane eravarandusele ja mis peab sündima kooskõlas sõja seaduste ja kommetega (Genfi conv. art 16).

Austusavaldusena Schweitsi rahavale selle eest, et just Schweitsi kodanikkude algatusel algatati haavatute ja haigete eest hoolitsemise küsimus, valiti Schweitsi rahvuslik embleem (punane rist valgel põhjal) riikide sõjavägede sanitaar teenistusala tunnuseks. (Genfi conv. art 18).

Kompetentne sõjaväejuht määrab selle embleemi kasutamise ning mida võidakse tarvitada lippudel, lintidel käisel ja kõigil sanitaar materjalidel.

Tavaliselt sanitaarala personaal kannabki valget linti, millel punane rist eriala tunnuseks, vasakul käisel. Pääle lindi antakse veel isikuile, kes vormis ei ole, tunnustus, selle kohta et ta kuulub sanitaar personaali hulka. (Genfi conv. art 20).

Ainult Genfi konventsiooni osalised riigid võivad oma sanitaar asutiste kaitseks heisata punaseristi lipu, mis peab sündima sõjaväe juhatuse teadmisel. Kõrvuti punaseristi lipuga heisatakse riigi natsionaalne lipp. Vaenlase kätte langedes jääb asutisele ainult punaseristi lipp (Genfi conv. art 21).

Sanitaarasutiste katustele maalitakse punane rist, mis päeval lennuketele nähtav, ka sanitaar ühikute telkide pealisriidele maalitakse punane rist.

Öösiseks sanitaarasutiste märkimiseks ei ole ühist märkimise viisi konventsioonis ette nähtud. Mõned riigid on aga oma sõjaväe määrustikkudes pannud maksma reeglid, mille järgi eesliinide sidumispunkte märgitakse värviliste tuledega. Muidugi peaks nende tuledede tähendusest võimaluse korral vastasele teatama.^{2/}

Neutraalsete riikide sanitaarühikud, kes mõne vaenulise poole sanitaarala abistamiseks töötavad, võivad punaseristi lipu kõrval heisata selle riigi natsionaalse lipu, kelle kasuks nad töötavad. Vaenlase kätte langedes võivad nad heisata vaid punaseristi lipu (Genfi conv. art 22).

Esimene Genfi konventsioon (1864) nägi ette, et mitteristiusulised rahvad võivad punaseristi asemele sanitaarasutiste ja -personaali tunnuseina tarvitada oma rahvuslikke embleeme punasena valgel põhjal. See erinevus oli mõeldud nende usuliste tunnete riivamatuseks.

Embleemi, punane rist valgel põhjal või sõnu "Punane Rist" või "Genfi Rist", ei või kasutada ei rahu ega sõja ajal muuks otstarbeks kui sanitaarala isikute ja materjalide tunnuseks või nende kaitseks (art 23).

f. Elanikkond ja pantvangid.

Konventsiooni reeglid on kohustavad sõjakorral konventsioonile allkirjutanud riikidele.

Konventsiooni allkirjutanud riigid on kohustatud konventsiooni reeglid oma sõjaväele teatavaks tegema.

Konventsiooni riigid on kohustatud oma siseseadused koordineerima konventsiooniga ning keelama konventsiooni nime kuritarvituse.

1906.a. konventsioon astus 1864.a. konventsiooni asemele, kusjuures 1864.a. konventsioon jääb maksma nende riikide suhtes, kes ratifitseerisid 1864.a. konventsiooni, seda aga ei teinud 1906.a. konventsiooniga.

Maaõjades patustati väga palju Genfi konventsiooni vastu. Eriti sündis sanitaarasutiste pommitamisi kaugelaske kahureist- ja lennukeist.^{3/} J.Garner loeb terve hulga juhtumeid, kus sakslased rikkusid Genfi konventsiooni.^{4/}

Ka 1935/36.a. Itaalia-Abessiinia sõjas leidis hulk Genfi konventsiooni rikkumisi. Itaalia lennukid tulistasid punase ristiga märgitud telke ja maju, milledesse abessiinlased sõjamoona ja väeüksusi peitsid, kaitseks Itaalia lennukite eest.

Nüüd nõuti sõjaseagiks veel ainult elanikkude varandus, kuna elanikke lubati jääda oma kodukohtadesse.

1/. J.W.Garner op.cit. I d. § 314.

2/. Saksalase tähistavad need sidumispunktid punaste tuledega (Endus op. cit.)

3/. Ch.G.Fenwick. International Law. p.473.

4/. Garner. d I. cap XX.

Reeglid I ja II rahukonverentside poolt väljatöötava sõja korralduses on rida institute positiivse õigusena vaenlase poolt okupeeritud territooriumi tarvis. Siin nõutakse kindlaks määrata sissetunginud vaenlase vägede okupeeritud territooriumi elanikkonna suhteid vastastikk.

Sissetunginud vaenlase väed ei tohi nõuda või jätta sissetunginud okupeeritud territooriumi elanikkonda teatavate nende sõjaliste jõudude ja nende paigutuse ning kaitseasutuste kohta (art 44).

f. Tsiviilelanikkond ja pantvangid.

Sõda otsustab kahe sõdiva poole vahel, kumb neist on tugevam. Nõrgem sõjaline pool peab taganema ning tugevama sõjalised jõud tungivad taganeja sõjalise poole territooriumile, seda okupeerides.

Vastase sõjalised jõud on suunatud vastase sõjalise jõudude vastu, kes luuasaamisel põgenevad, kuna tsiviilelanikud jäävad oma kodukohtadesse. Kuna okupeeritud maa tsiviilelanikkond on vastase elanikkond, keda loetakse passiivseiks võitlejaks, on meil tähtis teada, kuidas sissetungijad suhtuvad või on kohustatud suhtuma okupeeritud maa tsiviilelanikkonda ning millised kohustused ja õigused on tsiviilelanikkonnal sissetungiva vaenlase sõjalise jõudude vastu. Tähtsamad küsimused, mis siin üles kerkivad, on vaenlase õigused ja kohused okupeeritud territooriumi tsiviilelanikkude elu, au ja varanduse vastu.

Vanemal ajal moodustas okupeeritud maa elanikkond koos nende varandusega vaenlase sõjasaagi. Tööjõulised mehed ja naised võeti orjadena kaasa, nende varandus läks sõdijatele ning vastuhakkajad ja tõrkujad ning kasutatud isikud tapeti.

Hilisem ajastu tõi kaasa arengu tsiviilelanikkude kasuks. Nüüd nõuti sõjasaagiks veel ainult elanikkude varandus, kuna elanikke lubati jääda oma kodukohtadesse.

Euroopa mandri sõjadoktriin läks isegi nii kaugemale, et ei lugenud enam vaenlase tsiviilelanikkonda vaenlaseks, vaid tsiviilelanikkudeks, kelle elu ja varandus peavad olema puutumatud. Preisi kuningas 11. augustil 1870. aastal kuulutades Prantsusmaale sõja, deklareeris avalikult sõja alguses, et tema ei sõdi mitte prantsuse rahvaga, vaid prantsuse sõjaväega.^{1/}

Haagi I ja II rahukonverentside poolt väljatöötavas Maasõja korralduses on rida institute positiivse õigusena vaenlase poolt okupeeritud territooriumi tarvis. Siin püütakse kindlaks määrata sissetunginud vaenlase vägede okupeeritud territooriumi elanikkonna suhteid vastastikku.

Sissetunginud vaenlase väed ei tohi nõuda või jõuga sundida okupeeritud territooriumi elanikkonda teateid andma oma kodumaa sõjaliste jõudude ja nende paigutuse ning kaitseabinõude kohta (art 44).

Okupeeritud maaala rahvalt on keelatud nõuda truudusevannet (art 44).

Sissetunginud vaenlane peab austama okupeeritud territooriumil perekonna au ja isiklikke õigusi, eraomandit ja usulisi veendeid ning usuvabadust.

Siin on mõeldud varanduse ja elu suhtes just otsekoheseid ja vaenlase poolt tahtlikke tegusid. Need juhud, kus varandused sõjalise tegevusega rikutakse või hävitatakse või tsiviilisikud, kes vastastikusel tulistamisel surma saavad, ei kuulu art 46. alla, kuna siin on tegemist juhusega (või vis maioriga).

Ühtki rahalist ega muud liiki karistust, mis tekkinid üksiku isiku tegevusega, ei või kogu rahvale või selle osale peale panna. (art 50). Varem avaldati sellise kollektiivkaristusega survet kogu rahvale, kui ei saadud kätte üksikisikut-süüdlast, et sel teel rahvast sundida süüdlast välja andma.

Ühesugustel tingimustel eravarandustega leiavad kaitset kogukondlikud varandused, kunsti- teaduse- ja heategevate asutuste varandused; kuigi need varandused kuuluvad riigile või omavalitsustele, vaadeltakse neid suurema kaitse saamiseks eravarandusina. On keelatud rüüstamine, ajalooliste mälestussammaste või mälestusmärkide rikkumine või lõhkumine, ning kunsti- või teadusesemete hävitamine (art 56).

Lõhkumise ja hävitamise ning rikkumise all tuleb siin mõista sellist tahtlikku tegutsemist. Mälestusmärgid ja kunstivarad, mis hävisid vastastikusel tulistamises ning millede kohta pooltel andmed puudusid, ei kuulu siia. Kui need hävitamised sündisid vastase teadmisel, olgugi et sõjalisel kaalutlusil, peaks hävitajaid ikkagi vastutavaks lugema hävituste eest. Bonfili väidab, et sakslased olevat 1870.a. sõjas tulistanud ja pommitanud ka ilma sõjaliste tarvidusita sihilikult raamatukogusid ja koolimaju, et aga prantslastele kahju teha.

Ühenduses tsiviilelanikkudega vaatame ka pantvange. Pantvangid võetakse tavaliselt just tsiviilelanikkude hulgast. Pantvangide võtmise otstarve on mitmesugune.

Vanemal ajastuil kasutati pantvange peamiselt lepingute

1/. Bonfils op.cit. § 807. luku

2/. Kunz op.cit. § 77. luku

3/. Inglise "Manual of Military Law" ja Ameerika "Fuel of Land Warfare" § 387.

täitmise kindlustustena. Kui riik, kes pantvangi andis lepingu kindlustuseks lepingut ei täitnud, siis võeti pantvangide suhtes midagi ette; neid võis isegi tappa, surve avaldusena lepingu täitmata jätmise eest.

Pantvange kasutati ka maksude maksmise kindlustuseks, rekvisitsioonide ja kontributsioonide kindlustusiks, niisamuti ka sõjaliste repressaalidena - ka sõjaõiguse täitmise kindlustuseks või sõjaliste kättemaksudena, või neist hoidmiseks.^{2/} Massiline pantvangide võtmine võib sündida ka mässu mahasurumisel, kus iga mässukatse puhul surmatakse kas osa või kõik pantvangid.

Pantvangide võtmine positiivse õiguse poolt maasõjas on normeerimata. Kirjanduses loetakse enamjao autorite poolt pantvangide võtmist metsikuks, mis ei sobiks enam uueaja vaimuga. Bonfils leiab, et pantvangide võtmine on barbaarne komme, mis säilinud meieajani, mis tuleks aga kindlasti hukka mõista.

Tänini on pantvangide võtmine jäänud püsima sõdade praktikas ja pantvange koheldakse üldise kombe järele sõjavangidena.

Olgugi et pantvangide võtmine ei ole normeeritud positiivse õigusega rahvusvahelises õiguses, leidub pantvangide kohta norme rahvusvahelises kombeõiguses, mille kaudu pantvangide küsimus on läinud üle riikide siseõigusesse - sõjaseadustesse.^{3/}

Kui uuemad sõjaõiguslikud instituudid on arenenud, selles suunas, et sõda võimalikult humaniseerida, tekib küsimus, kas pantvangide võtmine ei ole patustamine nende seisukohtade vastu. Kui meie kahtleme pantvangide võtmise õigusepärasusele, siis võime veel enam kahelda pantvangide tapmise õiguspärasuses, mis sünnib teatud sündmuse saabumisel, mille ärahooldmise kindlustuseks just pantvangid võeti. Vanemal ajastul oli pantvangide tapmine tihti aset leidev ning seda võime kaasajal näha ka metsikute tsiviliseerimata rahvaste juures, millisena ei tohiks sobida see enam tsiviliseeritud maailma vaimuga.

Kui pantvange vaadelda sõjavangidena, seega muutuks nad isiklikult puutumatuks, mis üldse kaotaks oma mõiste, sest pantvange võeti ju selleks, et nende kallal vägivalda tarvitada ^{et} või selle ähvardusel saavutada midagi.

1/. Bonfils op.cit. § 607. *lehen*

2/. Kunz op.cit. § 77. *lehen*

3/. Inglise "Manual of Military Law" ja Ameerika "Ruel of Land Warfare" § 387.

3. Lubatud ja lubamata sõjariistad.

Meil on tuntud Hugo Grotiuse tuntud seletus, et sõjas on kõik lubatud, mis sõja edukaks lõpuleviimiseks tarvilik ja et tuleb hoiduda asjatute kannatuste valmistamise eest vastaspoole inimestele. Kuna on üldjooneliselt väga raske eraldada, missugune toiming sõjas võidu saavutamise seisukohalt tarvilik ja mida asjatute kannatuste sünnitamiseks lugeda, püüame alljärgnevas lahendada seda kehtiva õiguse seisukohalt.

Peamised normid sõja vahendite kohta leiduvad üheltpoolt Maasõja korralduses sõja kommetes, teisalt aga intuiitiivse õigusena inimvääruse ja ristiusu õpetuste põhimõtetes.

Mõned instituudid on ka siin väga vanad. Nii tunneb juba vana Kreeka ja Rooma mürkide ja mürgitatud sõjariistade tarvitamist.^{1/} Huvitavalt hakkasid aga inimsoo kultuursemaks muutumisel ja uute relvade ja relvaliikide ning sõjavahendite arenemisel ka vanad ürg sõjaõiguslikud instituudid kaduma. Sellest väljudes ja tehnika pöörase arenemise kiirusest juhitult. 18. sajandil loodi uut ja kodifitseeriti vana õigust ning püüti ka loetleda keelatud sõjavahendeid.^{2/}

Kaasajal ei suuda ega saagi õiguspoliitika sõjaõiguse valdkonnas sammu pidada sõjavahendite muutumise ja arenemisega. Lõpumatult arenedavõiv tehnika loob alatasa uusi võitlusvahendeid, mida avastab alles hiljemtekinud sõda. Iga riik püüab oma uudsusi võitlusvahendite alal viimase võimaluseni saladuses hoida. Sõjaõiguslikud instituudid sõjavahendite alal arenevad aga möödunud sõdade kogemuste põhjal, mille tõttu paratamatult tuleb maha jääda sõjavahendite arengust.

Sõjaõiguses esineb mõiste: "sõjaline tarvidus" (military necessity), mis ka sõjavahendite juures esineb, võimaldab tihti sõjaõiguse rikkumisi varjata. Selle mõiste kasutamine on eriti ohtlik sõjavahendite juures ning võimaldab äärmist ülekohtu. Eriti torkab see silma uute sõjavahendite juures, mille kohta ei ole otseseid keelavaid norme, mille loodetav ja ettenähtev mõju neid aga sellistena laseb paista.^{3/}

Kuna sõjaõiguse vastavad normid keelavad neis loendatud sõjavahendite tarvitamise, tuleks arusaada, et neis loendamatud sõjavahendid on lubatud. Seega jaguneksid sõjavahendid kahte liiki: lubatud ja lubamatud sõjavahendid. Lubatud sõjavahendid oleksid kõik need, mis ei ole sõjaõiguslike normide poolt keelatud.

Kunz vaatleb keelatud sõjavahendeid nende mõju ja objektide järele. Ta jagab kõik keelatud sõjavahendid: 1). vägivalla vahendid, mis suunatud vaenlase relvastatud jõu vastu (relvastatud isikute), 2). kavaluse vahendid, 3). vägivalla aktid vaenlase tsiviilelanikkonna vastu, 4). sõjaline vägivald varanduste vastu ja 5). gaasi- ja baktersõda.

1). Vägivalla vahendid vaenlase sõjalise jõu vastu.

On keelatud:

- a). tappa vaenalst, kes maha pani oma sõjariistad, ega kavatsetud enam vastu hakata, lootes vaenlase poolt halastust.
- b). deklareerida, et vaenalse sõdureile, kes vastaspoole kätte satuvad ei anta armu.
- c). tarvitada kuule, sõjariistu ja aineid, millede ülesandeks on otstarbetuid kannatusi tekitada (art 23 c,d,e).

2). Peterburgi deklaratsiooni järele 1868.a. sõdivad pooled ei tohi tarvitada, ei maa- ega mereväes, alla 400 gr-lisi kaaluga lõhkevaid või põleva sisuga täidetud kuule. 1899.a. Haagi Maasõja korralduse järgi sõdivad pooled ei tohi tarvitada laiaotsaga ja dum-dum kuule.^{4/}

Maailmasõjas tarvitati süütepomme, mis alla heideti lennukeilt või lasti kahureist. Need pommid, olles täidetud kergesti süttiva ainega, lõhkedes pritsisid märgid põleva ainega üle, mis siis põlema hakkas, ühtlasi süüdates märgi. Selle tagajärjel hävis eriti palju eravarandusi, eriti maju. 1932.a. desarmeerimiskonverentsil tehti ettepanek süütepommide keelamiseks. Pikade vaieluste tagajärjel jõuti viimaks kokkuleppele ja otsustati keelata selliste pommide tarvitamine.

Üldise moraalse ja patriootilise tunde seisukohalt on keelatud sundida isikuid sõdima oma kodumaa vastu. See keeld maksab ka siis, kui isik enne sõja algust oli kodumaa vaenulise riigi teenistuses (art 23) või muil põhjuseil viibis vaenulise riigi

territooriumil.

Kombeõigusliku instituudina kehtib keeld tarvitada eriti metsikuid ja kardetavaid, metsikute rahvaste suguharusid, tuua kolooniatest ja tarvitada sõjas. Seevastu lubatakse tarvitada värvilisi distsiplineeritud kolooniate vägesid emamaa kaitseks.^{5/}

Maasõja korralduse art 25 keelab kaitsetute linnade, külade, elamute ja ehituste tulistamise või pommitamise. Pealetungiva väeosa ülem on kohustatud pealetungit teatama asulaile. Teatamist ei ole tarvis, kui pealetung järgneb eelnenud tulistamisele või pommitamisele (art 26).

Lähemat määratlust vajab mõiste "kaitsetu linn". Bonfils arvab, et kaitsetuks linnaks või asulaks loetakse niisugust asulat, millel puudub tarviline sõjaline kaitse. Seepärast ei võiks lugeda linna veel kaitsetuks, kui kohaliku elanikkude hulgast üksikud on tänavail, püüdes püssidega takistada süsteemitu tulistamisega sissetungijaid. Teise nõudena linna kaitsmiseks, on kindlustused tarvilikud. Linn, mis on kindlustatud, kuid ei oma sõjalist kaitset relvastatud jõudude näol, on kaitsetu linn.

2). Kavaluse vahendid.

Maasõja korraldus lubab sõjakavalusi maastikust ja vaenlastest teadete saamiseks (art 24). Sellega kuuluks sõjakavaluse hulka ka salakuulamine (spionaaš), mis rahvusvahelisõiguslikult lubatud, siseõiguslikult aga raske karistuse ähvardamisel on keelatud. Üldiselt lubatud sõjakavalusil on aga rida keelavaid erandeid.

Keelatud on tarvitada sõjas mürke ja mürgiseid relvi (art 23 p.a).^{6/} Mürkide tarvitamine oli juba vanade rahvaste juures tuntud. Mürgitati nooli odaotsi ning kaevude ja ojade vett. Kuna mürgitamine on salakaval võitlusvahend, mis hävitas võitluseta sõjameheliku vahvuse ja otsekoheuse, keelati mürkide tarvitamine roomlaste ja kreeklaste poolt.

On keelatud tappa või haavata salaja vaenlase sõdurit või tsiviilelanikku (art 23 p.b). Sõda on võitlus, avalik võitlus kahe relvastatud vaenulise poole vahel. Salajane tapmine on aga mõrtsukalik - seega sõjas kõlbmatu. On keelatud parlamentäär- või

rahvuslipu ja vaenalse sõjaliste märkide kuritarvitamine. (art 23-f) Siia kuulusid vastaspoole vormi ^{riietuse} ja märkidega maskeerimine, et vaenlasele jääks arvamine, nagu esineksid oma sõdurid.

Sõjakombena kehtib põhimõte, et valeteadete andmine sõjakavalusena ei ole keelatud. Küsimus on aga vaieldav sarnaste teadete kohta, mis levitatakse trükitoodetena suurel arvul. Neiks võiksid olla vale teateid sisaldavad lehdlehed, mida lennukeilt alla pillutakse vastase tagalasse ja mis võivad saada tsiviil-elanikkonnas rahutuste tekitajaks, mis sõjaraskustest kurnatud rahva hulgas kergem on kui rahu ajal.

3). Aktid vaenlase tsiviilelanikkonna vastu.

Art 23 põhjal on keelatud salajane vaenulise poole sõdurite ja tsiviilelanikkude tapmine, niisamuti sundida elanikke vaenulisest tegevusest osa võtma oma kodumaa vastu. Kaitsetute linnade põmmitamise keeld ja linnade piiramise ja näljutamise teel allaheitmisele sundimise keeld on just tsiviilelanikkude kaitseks. Ühenduses sõjalisest tegevusest osavõtmisele sundimise keeluga, on keelatud surve või karistuse ähvardusel sundida okupeeritud maa kodanikke teateid andma oma maa valitsuse või sõjaliste jõudude kohta; see keeld käib ka sundimiste kohta teejuhiks olemiseks või maastiku üle teadete andmiseks.

Okupeeritud maa elanikele on keelatud teateid anda oma väeosadele vaenlasest, kui see aga siiski sünnib, siis võib okupeerija abinõusid tarvitusele võtta selle piiramiseks.

Tõhusamaks ja kindlamaks abinõuks raskesti ohjeldatava rahva juures on rahva isoleerimine kontsentratsioon-laagrisse. Eriti võiks seda tarvitada mässude ja vastuhakkude puhul, isoleerides vastuhakkajad inimreservidest ja ainelistest allikatest.

1897.a. hispaanlased interneerisid Kuuba mässajad kontsentratsioon-laagrisse. Selle vastu avaldas U.S.A. president Mc Kinley terava protesti:

"Rikkalikud maad on rahvast tühjaks tehtud. Põllumajandusega tegutsejad inimesed on küjatud karnisoni linnadesse, nende põllud on korraldamata ning nende majad hävitatud. Inimesi koheldakse orjadena, ei leia austamist ei inimväärtuse põhimõtte ega era omandi puutumatus".^{7/}

Ka lord Kitchener 1899. ja 1900.a. Lõuna-Aafrika sõjas tarvitas buuride vaashoidmiseks isoleerimist; olid ju buurid inglaste vastu nii vaenulised, et iga vabaksjääv buur püüdis kõigi abinõudega inglasi kahjustada. Ka lord Kitcheneri vastu esitati teravaid proteste.

Inglastel on üldse kaldumus teatud juhtudel kalduda oma tegevuses tsiviilelanikkude vastu liialtustesse. Seda tõendab inglaste praegune tegevus Palestiinas, kus lõhkeainetega lastakse õhku araablaste maju ning hävitatakse nende varandus. Rahvusvahelise õiguse seisukohalt pole see tegevus millegagi põhjendatud.

Hyde arvab, et tsiviilelanikkude interneerimine on lubatud teatud eeldusel, kuid sellisel korral tuleb korralikult hoolitseta interneeritavate toitlustuse ja tervishoiu eest. Interneeritud isikuid tuleb kohelda inimlikult ja vastavalt nende soole, samaväärselt sõjavangidega.

Maailmasõjas suuremaulatuslikku interneerimist ei esinenud. Vähemad tsiviilelanikkude sundväljaviimised kodukohtadest toimusid kodanikkude endi huvides vaenlase tule alt eemaldumiseks.

4). Sõjaline vägivald varanduse vastu.

Vaenalse või vaenlase tsiviilelanikkude varanduse hävitamine ja äravõtmine on keelatud, välja arvatud juhtum, kui see sünnib sõjalistel tarvidustel. Linnade või asulate okupeerimisel on keelatud nende laastamine ja rüüstamine (art 28 ja 47). Rüüstamiseks loetakse sissetungijate poolt varanduste omastamine, lõhkumine ning hävitamine ja põletamine. Kuna vanaaja rahvad omandasid iga suguse varanduse sõjasaagina, on sõjasaagi maht kaasajal kaunis kitsaks kuivanud.

Sõjasaagi hulka ei kuulu tsiviilelanikkude varandused, riigi avalikkude asutiste ja heategevate asutiste varandused ja riigi kinnisvarad (art 52 ja 55). Sellele lisaneb Genfi konvetsiooni art 4. ja 14. nõue, mille järgi sõjasaagiks ei kuulu sanitaarühikute ja asutiste varandused, vaatamata sellele, kas nad kuuluvad riigile või eraorganisatsioonidele.

Sõjasaagiks kuuluvad vaenlaselt äravõetud sõjariistad, hobused ja sõjalise sisuga kirjutised ning aktid (art 4). Ka kuulu-

vad sõjasaagiks vaenalselt äravõetud riigi raha ja väärtpaberid, sõjalised toidu ja moonalaod, ning kõik riigi liikuv varandus, mis määratud sõjalisiks tarvidusiks (art 53).

Äravõtmisele kuuluvad kõik veo- ja sõiduriistad, kui nende ülesanne on isikuid ja varandusi transporteerida. Siia hulka kuuluvad ka eraisikute veo ja sõiduriistade äravõtmine, rekvisitsiooni õiguse alusel, mis antakse omanikele tagasi sõja lõppedes. (art 53).

Sõjaliste tarviduste korral võidakse hävitada merealuseid kaabelid, mis ühendavad okupeeritud maad mõne neutraalse või vaenulise riigiga. Sõja lõppedes tulevad need kaablid aga tagasi anda või nende rikkumise eest tuleb omanikele või riigile kahjutasu maksta (art 54).

Tuleb võimalikult hoiduda kunsti, teaduse ja heategevate asutiste (kirikud, varjupaigad) varanduste ja hoonete hävitamisest. Niisamuti tuleb hoida ajaloolisi mälestussambaid ja mälestusesemeid tulistamise ja pommitamise eest (art 56).

5). Gaasi ja baktersõda.

Maailmasõjas tulid uute sõjavahenditena kasutusele lämmatavad ja mürgised gaasid.^{8/} Kuna mürkide tarvitamine iseenesest Maa-sõja korraldusega loeti keelatuks, peaks sellega ka mürgiste gaaside tarvitamine olema keelatud. Seega saksalaste gaasirünnakud olid sõjaõiguse vastaste vahendite tarvitusele võtt. Liitlaste gaasirünnakud, mis sündisid sõjaliste repressaalitena vastukaaluks sakslaste sõjaõiguse rikkumisele, olid seega õigustatud.

Üldine seisukoht selles, kas gaaside tarvitamine oli sõjaõiguse vastane või ei olnud, lähevad juristide arvamused lahku, ning see lahkarvamine püsis sellisena ka pääle Maailmasõda, millal üksmeelselt otsustati gaasisõda lugeda keelatuks.

Partikulaarõiguslikult oli gaasisõja keeld maksev juba Maailmasõja rahulepingutega, mis sisaldasid gaasisõja keelu rahulepinguile allakirjutanud riikide vahel. Ameerika riikidevaheline Santiago konverents 1923.a. otsustas lugeda niisamuti gaaside tarvitamise sõjas keelatuks, sellega ka siin gaasisõja keeld kehtis partikulaarõigusena.

Alles Genfi protokolliga 17.juunil 1925.a. sai gaasisõja keeld

üldiseks normiks. Genfi protokolliga on keelatud tarvitada lämmatavaid ja mürgiseid gaase ja ^{saanuseid} samuti vedelikke sõjas. Kuigi gaaside tarvitamine sõjas on keelatud, ei ole seda keeldu aga peetud. Abessiinia-Itaalia sõjas tarvitasid itaallased gaasi, kuigi nende seletuse järele see sündis sõjalise repressaaliana, abessiinlaste metsikuste vastu. Raske on uskuda, kas ka tulevikus sellised sõjaõiguse rikkumised kaovad.

Juba 1874.a. Brüsseli konverentsil kerkis üles küsimus, bakterite tarvitamise võimaluste kohta sõjas. Maailmasõjas baktereid veel ei tarvitatud, küll aga valmistas Maailmasõda niipalju üllatusi uute võitlusvahendite kasutamise, mis kohati vana kaitseja kallale tungi meetodid segi paiskas. Arenev teadus võib aga leida ka vahendeid bakterite tarvitamiseks, muuta sõja veelgi kohutavamaks. Kui sõjagaaside tarvitamine oli sihitud vastase sõjaliste jõudude vastu, mis tagala suhtes ei ulatanud eriti kaugele, on bakterite mõju palju kohutavam ja bakteritest nakatud taud levib tagalasse, hävitades rauke, naisi ja lapsi.

Seda ette nähes keelati Genfi protokolliga bakterite tarvitamine tulevikus juhtuvais sõdades. 1930.a. desarmeerimis-konverentsil kerkis see küsimus uuesti üles ja ka siin otsustati veelkord bakterite tarvitamine sõjas tunnustada äärmiselt hädaohtlikuks inimsoole ja nende tarvitamine absoluutselt keelata.^{9/}

-
- 1/. Ch.G.Fenwick op.cit. p.463.
 - 2/. Peterburgi declar. Brüsseli declar. ja Haagi I ja II Rahu konverentsid.
 - 3/. Maailmasõja ajal gaaside tarvitamine sõjas.
 - 4/. Dum-dum kuulid. Vaata sõjaõiguse allikad.
 - 5/. Värvilisi tarvitasid Maailmasõjas eriti rohkesti prantslased. Ka inglased oma laialdaste asumaade tõttu tõid Euroopa mandrile sakslaste vastu värvilisi. Metsikuid suguharusid tarvitasid inglased Lõuna-Aagrikas 1899. ja 1900.a. sõjas.
 - 6/. See küsimus oleks võinud mürgiste gaaside tarvitusele võtmisel üles kerkida. Ei saa ju mürgiseid gaase lugeda muuks kui mürkideks. Seega sakslased gaaside tarvitusele võtmisega rikkusid Maasõja korralduse art 23 p.a.

7/. Hyde ch.ch. International Law II § 658.

8/. Esimestena tarvitasid sakslased mürgiseid gaase 22.4.1915.a.

Sõjaline okupatsioon tekib vaenlase alistatuna vastase territooriumile. Vanem ajastu ei tunnud üldse sõjalist okupatsiooni; sõjaline okupatsioon on 19. ja 20. sajandi sõjajärgse arengu tulemus, mis Haagi II rahukonverentsi poolt kodifitseeriti Maasõja korralduse, mis Haagi II rahukonverentsi poolt kodifitseeriti Maasõja korraldusse. Maailmasõda oli rikas okupatsioonide juhtumist. Belgia, osa Prantsusmaast, Serbia, Rumeenia, Vene ja Põhja-Itaalia lühemat või pikemat aega okupeeritud vaenlase poolt. Maasõja korralduse art 42 järel loetakse territoorium okupeerimiseks, kui see on vallutatud vaenlase sõjaväe poolt. Okupatsioon ulatab ainult territooriumile sellele osale, mis tõeliselt vaenlase valduses on. Okupeerimisega läheb okupeerijale õigus vallutatud territooriumil ellu kutsuda asutusi ja korraldada valitsevat vastavalt okupeeritud maa sedustele. Okupeeritud maa suveräänsus ei lähe üle okupeerivale riigile, vaid okupeerija omab õiguse kindlustada maal võimu sõja operatsioonide edukaks läbiviimiseks. Okupeeritud maa tsiviilseadused säilitavad oma jõu; üldreeglina ka kohtu jätkavad oma tegevust, kui okupeerija võim ei tee selleks takistusi. Kohtud teevad otsuseid neid nimetatud valitsuse nimel - püsib ju natsionaalne valitsus suveräänsuse võimuna edasi. Tegevuse katkestavad ainult puhtpoliitilised riigilised organid. Hispaania-Ameerika sõja ajal 1898.a. jäid Hispaania kohtunikud Ameeriklaste poolt okupeeritud maaladel edasi tegutsema ja mõistsid kohut Hispaania valitsuse nimel. Okupeeritud territooriumil jäävad oma kohtadele omavalitsuste organid ja alamad politseiametnikud, seevastu poliitilised ametnikud, nagu kubernerid ja prefektid, lahkuvad maa okupeerimisest. Ajakirjandusele seatakse kitsendusi sõjaajaks juba oma maa valitsuse poolt, et võimalikult kitsendada riigile vastupidiste ringkondade mõju. Sõjaliste raskuste tagajärjel suureneb rahvas

9/. Hans Wehberg. The Outlawry of War.

võib kergesti 4. Sõjaline okupatsioon. tu samuti pühul ajakirjanduse poolt.

Sõjaline okupatsioon tekib vaenlase sissetungiga vastase territooriumile. Vanem ajastu ei tunnud üldse sõjalist okupatsiooni; sõjaline okupatsioon on 19. ja 20. sajandi sõjaõiguse arengu tulemus, mis Haagi II rahukonverentsi poolt kodifitseeriti Maasõja korraldusse.

Maailmasõda oli rikas okupatsiooni juhtumest. Belgia, osa Prantsusmaast, Serbia, Rumeenia, Vene ja Põhja-Itaalia olid lühemat või pikemat aega okupeeritud vaenlase poolt.

Maasõja korralduse art 42 järele loetakse territoorium okupeerituks, kui ta on vallutatud vaenlase sõjaväe poolt. Okupatsioon ulatab ainult territooriumile sellele osale, mis tõeliselt vaenalse valduses on.

Okupeerimisega läheb okupeerijale õigus vallutatud territooriumil ellu kutsuda asutusi ja korraldada valitsemist vastavalt okupeeritud maa sedustele. Okupeeritud maa suveräänsus ei lähe üle okupeerivale riigile, vaid okupeerija omab õiguse kindlustada maal võimu sõja operatsioonide edukaks läbiviimiseks.

Okupeeritud maa tsiviilseadused säilitavad oma jõu; üldreeglina ka kohtu jätkavad oma tegevust, kui okupeerija võim ei tee selleks takistusi. Kohtud teevad otsuseid neid nimetanud valitsuse nimel - püsib ju natsionaalne valitsus suveräänse võimuna edasi. Tegevuse katkestavad ainult puhtpoliitilised riigorganid.

Hispaania-Ameerika sõja ajal 1898.a. jäid Hispaania kohtunikud Ameeriklaste poolt okupeeritud maaaladel edasi tegutsema ja mõistsid kohut Hispaania valitsuse nimel.^{1/} Okupeeritud territooriumil jäävad oma kohtadele omavalitsuste organid ja alamad politseiametnikud, seevastu poliitilised ametnikud, nagu kubernerid ja prefektid, lahkuvad maa okupeerimisel.

Ajakirjandusele seatakse kitsendusi sõjaajaks juba oma maa valitsuse poolt, et võimalikult kitsendada riigile kahjulikkude ringkondade mõju. Sõjaliste raskuste tagajärjel surutud rahvas

võib kergesti reageerida kahjulikult riigile iga mõtlematu sammu puhul ajakirjanduse poolt. riigivõimude. Riigivõimude kasutamise On selge, et okupeeritud maa ajakirjanduse vabaduse piiramine on õigustatud ka okupeerija poolt kui tänini ajakirjandus oma rahvuslike väeosade võitlusvaimu tõstmiseks ja ergutamiseks avaldas teateid vaenlasest mahategevast, ei tohi see enam niisuguse edasi kesta, vaid okupeerija omab õiguse maa rahustamiseks keelata ajakirjandusel avaldada okupeerija suhtes kahjulikke teateid. (toetus) õiguse, kuid on kohustatud ka tegema edasilükkamatuid parandusi. Okupeerija kogub okupeeritud territooriumi maksud, mis kuuluvad eelnevale valitsusele, ning on kohustatud need kasutama okupeeritud maa valitsemiseks samuti, nagu tegi seda maa natsionaalne valitsus (art 48). (ulu okupeerija kasutamisele).

Ainult sõjalisest tarvidusist tingitud kulude katteks võib okupeerija okupeeritud territooriumi elanikele uusi makse peale panna (art 49). territooriumilt loitud vaenulise riigi vallasvõtte. Tsiviilelanikkonda ei tohi okupeerija kohelda vägivaldselt ega toorelt. Keelatud on nõuda tsiviilelanikkonnalt truuduse sõjavannet (art 45). Niisamuti on keelatud surve või ähvardusega nõuda tsiviilelanikelt andmeid oma natsionaalse valitsuse või sõjaväe kohta (art 44). On keelatud sundida okupeeritud maa elanikke osa võtmiseks oma kodumaa vastasest sõjalisest tegevusest.

Okupeerija peab kaitsma ja austama okupeeritud maa elanikkonna usulisi veendeid, perekonna au ja nime (art 46). (d tarvidused) Sõjaväe tarvidusist tingitud juhtumisel võib okupeerija nõuda naturaalkohustusi või rekvireerida toiduaineid j.n.e., kuid peab nende eest maksma. Maksmine sünnib kas otsekohe puhtas rahas, või antakse tõendusena toimingute sooritamise või asja vastu võtmise kohta kviitung, mis hiljem raha vastu ümber vahetatakse. (tole) Okupeeritud maa elanikkonnal on keelatud mässud ja vastuhakkamised okupeerija vastu ja teadete andmine okupeerija vägedest ja kavatsustest oma vägedele. (ile nende varandused tagasi) ja (n) Okupeerija ei tohi üksikute isikute tegude eest vastutavaks teha kogu rahvast (art 50). (hendavad okupeeritud maa mõne

neutraalse või vaenulise riigiga okupeerija võib sõjalisest tar-

Okupeerija omab ka õigusi okupeeritud maa varandustele. Eri-
nevalt vaadeldakse era- ja riigivarandusi. Riigivaranduse kasu-
tamise õigus on omakord erinev kinnisvara ja vallasvara juures.

Riigi kinnisvarad, mis määratud sõjalisiks tarvidusiks
(kindlused, kasarmud), jäävad okupeerija kätte sõja lõpuni, ning
neid kasutatakse nagu oma varandusi. Muud riigi kinnisvarad, nagu
metsad, põllumajanduslikud maatükid ja ehitused, lähevad oku-
peerija valdusse ning vaenlane omab nende suhtes vilikasutuse
(usufructus) õiguse, kuid on kohustatud ka tegema edasilükamatuid
parandusi ja kulusid varanduse säilitamiseks (akt 55).

Kogukonna, häätegevate asutuste (kirikud, varjupaigad) ja
teaduse ning kunsti otstarbeiks olevaid varandusi vaadeltakse era-
varandusina ja need ei kuulu okupeerija kasutamisele.

Neid asutisi ja nende varandusi okupeerija peab püüdma säi-
litada ja nende eest hoolitsema (art 56).

Okupeeritud territooriumilt leitud vaenulise riigi vallas-
vara, mis määratud sõja tarvidusteks - läheb okupeerija omanduseks.
Siia kuuluvad sõjariistad, hobused ja sõjalise sisuga kirjutised.
Pääle nende langevad okupeerija omanduseks riigi või sõjaväe
raha, riigile kuuluvad väärtpaberid, transportabinõud, toidu- ja
kraamilaod ja kõik vallasvara, mida võib tarvitada sõjas (art 53
p.1).

Eraomand loetakse üldiselt okupeerijale puutumatuks, aga
ka eraomand allub kitsendusile, kui okupeerija sõjalised tarvi-
dused seda nõuavad. Selliseks eraomandi kitsenduseks on rekvi-
sitsioon. Rekvisitsioon on õigustatud ainult vallasvara suhtes.
Kinnisvara rekvisitsioon on Kunzi arvates rahvusvahelise õiguse
vastane.

Rekvisitsioonile alluvad side ja teadete edasiande vahendid.
(telefon, telegraaf ja raadio), samuti transportvahendid ja toidu-
ning moonalaod.

Sõja lõõpedes antakse eraisikuile nende varandused tagasi
ja maksetakse kahjutasu rikete ja kaotsiminemise eest (art 53 p.2)

Merealuseid kaableid, mis ühendavad okupeeritud maad mõne
neutraalse või vaenulise riigiga okupeerija võib sõjalisist tar-

vidusist tingitud kaalutlusil hoiule võtta või hävitada. Sõja lõppedes okupeerija peab aga sellest tekkinud kahjud tasuma (art 54).

Eraomandi rekvireerimine võib järgneda ka karistusena okupeerija poolt okupatsioonile alluvaile elanikele, kui nad hakkavad vastu või püüavad abistada oma rahvuslikke väeosi.

Üldise reegli järele okupeerija maksab rekvireeritud varanduse eest ka tasu, kui rekvireerimine ei sündinud mitte karistusena. Tasu maksetakse otsekohe puhtas rahas või hiljem (art 52).

Rekvisitsioon võib olla üldine või osaline. Esimesel juhul allub rekvisitsioonile kogu okupeeritud maaala, teisel juhul aga selle osa.

Päälle rekvisitsiooni tuntakse veel üht liiki eravaranduste puutumatus piiramist - kontributsiooni. Bonfils jagab kontributsioonid kahte liiki: 1). karistuslikud kontributsioonid ja 2). sõjalised kontributsioonid. Mõlemad on okupeeritud maaala tsiviil-elanikkude rahalised kohustused.^{2/} Kunz arvab, et kontributsiooni esemeteks rahaliste kohustuste kõrval võivad olla naturaalkohustused.^{3/} Samuti kui Bonfils leiab ka Kunz, et kontributsioonide ülesanded on: 1). kas rahuldada okupeerija sõjalisi tarbeid või 2). ära hoida okupeeritud maaalal elanikkude vastuhakkamisi kontributsioonide ähvardusel. Kontributsioone tarvitatakse nii okupatsiooni kui ka invasiooni juhtumel.

Maasõja korralduse art. 49 järele võib tsiviilelanikele okupeeritud maaaladel makse peale panna, kui need tingitud okupeerija sõjalisest tarvidusist või maaalal valitsemisest. Maksud, kui nad mõeldud karistusena peavad, vastama art 50 - nõudele, mille järele ei tohi üksikisiku süüteo eest määrata karistust kogu elanikkonnale.

Kontributsiooni õigus on iseenesest ülekohtune õigus, sest okupeerija võib okupeeritud maade elanikkonnalt ammutada sõjaks uusi materjaalseid jõude. Sõja lõppedes püütakse küll rahulepinguga kõike seda heastada; rahulepingu punktid ja tingimused aga dikteerib võitja ning materjaalne toetus okupeeritud maaala ela-

nikkonnalt võis saada okupeerijale võiduka sõja põhjustajaks.

Kreeka-Türgi sõjas 1897.a. okupeeritud maaala elanikkond ei tahtnud maksta okupeerijale kõrget kontributsiooni. Sellele aga avaldas okupeerija survet pantvangide võtmisega ja nende surmamisega. Seega ei ole okupeeritud maaala elanikkudel mingit kaitset okupeerija kõrgete kontributsioonide nõuete vastu, vaid neid tuleb vastuvaidlemata tasuda.

- 1/. Bonfils op.cit § 619. *lehen*
- 2/. Bonfils op.cit § 643. *lehen*
- 3/. Kunz. Kriegsrecht und Neutralitätsrecht. § 102. *lehen*.

Kapitulatsioon. Kapitulatsioon sünnib lepingu põhjal, mis sõlmitakse vaenulise poole sõjalisel jõududega. Kapitulatsioon on eeskätt allaandmise leping, mis sünnib (alaltpoolt) kindlusesse või linna isoleeritud väeosa ja pealetungiva võiduka väeosa vahel.

Kapitulatsiooni kokkuleppe saavutamisel peab arvestatama sõjaväe au nõudeid. Kokkuleppe punktid peavad mõlemale poolele olema teada (art 35).

Kapitulatsioon toimub kombeõiguse põhjal. Kapituleeruva väeosa ülem antakse igal juhul sõjakohtu alla. Väejuht, kes kapituleerub maastikul, kaotab prantsuse sõjaseaduse järelle (code justice milit. art 209), sõjalise aukraadi ning ta mõistetakse surma. Väeosa ülem peab vaenlasele vastu panema viimase võimaluseni.

Kui vastupanu näib tarbetu, siis läheb väeosa ülem hävitada väeosa lipu, sõjariistad ja sõjalised tarbed, mis vaenlasele kasulikud võiksid olla. Kapitulatsioonist teatatakse valge lipu heiskamisega või parlamentõõri kaudu.

Sellest momendist, kui kapitulatsioonist vaenlasele teatati, ei tohi kapitululeeruv väeosa mingit varandust hävitada.

5. L e p i n g u d s õ j a a j a l.

Sõjaga lõpeb läbikäimine kahe sõdiva riigi vahel pea täielikult. Mõningail juhtumeil on aga tarvis ka vastasega läbikäimisesse astuda. Sellised läbikäimised sünnivad otseselt ühe poole algatusel parlamentääridega või kolmandate riikide kaudu. Läbikäimist põhjustavaiks küsimusiks võivad olla: sõjavangide vahetus, sõjariistade rahu või kapitulatsioon. Vahel on tarvis ka katkestada kauakestnud lahing, et oleks võimalus haavatute ja surnute korjamiseks. Peale otsuse läbikäimise töötavad Genfi konventsiooni alusel igas sõdivas riigis haavatute ja surnute registreerimisbürood, kes saadavad kõik võimalikud andmed surmasaamise, vangilangemise j.n.e. üle ka asjaomase riigi valitsusele. Sõdivate riikide vahelise postiühenduse puudumisel saadetakse andmed kolmandate neutraalsete riikide kaudu.

Kapitulatsioon. Kapitulatsioon sünnib lepingu põhjal, mis sõlmitakse vaenulise poole sõjaliste jõududega. Kapitulatsioon on eeskätt allaandmise leping, mis sünnib (~~ühelt poolt~~ kindlusesse või linna isoleeritud väeosa ja pealetungiva võiduka väeosa vahel.

Kapitulatsiooni kokkuleppe saavutamisel peab arvestatama sõjaväe au nõudeid. Kokkuleppe punktid peavad mõlemale poolele olema teada (art 35).

Kapitulatsioon toimub kombeõiguse põhjal. Kapituleeruva väeosa ülem antakse igal juhul sõjakohtu alla. Väejuht, kes kapituleerub maastikul, kaotab prantsuse sõjaseaduse järele (code justice milit. art 209), sõjalise aukraadi ning ta mõistetakse surma. Väeosa ülem peab vaenlasele vastu panema viimase võimaluseni.

Kui vastupanu näib tarbetu, siis laseb väeosa ülem hävitada väeosa lipu, sõjariistad ja sõjalised tarbed, mis vaenlasele kasulikud võiksid olla. Kapitulatsioonist teatatakse valge lipu heiskamisega või parlamentööri kaudu.

Sellest momendist, kui kapitulatsioonist vaenlasele teatati, ei tohi kapitululeeruv väeosa mingit varandust hävitada.

Kapitulatsioonini tingimusiks võib olla: tingimusteta alistumine, alistumine teatud tingimusil või kindluse ja positsiooni vaenlasele loovutamine ühes neis leiduva varandusega, kuna sõjaväel lubatakse lahkuda täie varustusega.

Paremad tingimused saadakse raskemate ja vahvate võitluste järele. Iseäranis vahvate väeosade ohvitseridele jäetakse kapituleerimisel nende vahvuse tunnustusena mõõgad.

Rikas kapitulatsioonini juhtumeist oli 1870/71-a. Preisi-Prantsuse sõda. Maailmasõjas esines kapitulatsioonini juhtumeid vähem. Põhjuseks näib siin olevat see, et Maailmasõja taktika oli hoopis erinev 1870.a. taktikast. Nüüd moodustab operatsioonini piirkond kindla katkestamatu joone, kuna vanem sõjataktika pani suurt rõhku üksikuile kindlustatud punktidele, mida kerg e oli ümber piirata, ning siis piiramise teel allaandmisele sundida.

Kapituleerunud väeosad loetakse sõjavangideks. Neile antakse mõnikord vanis⁴solles erisoodustusi, kui nad selle oma kapitulatsioonini lepinguga välja tingisid.

Sõjariistade rahu ja sõjaseisak. Sõjaseisak (La suspension d'armes) on selline sõdivate poolte vahel sõlmitud leping, millega sõjalise tegevuse kindlaksmääratud väeosade vahel ja kindlas piirkonnas maastikul seisma pannakse.

Sõjaseisaku ülesnadeks on lahinguväljalt ära korjata haavatuid või matta surnuid. Lepingu sõlmimine sünnib ühe sõdiva poole algatusel parlamentääriga.

Sõjariistade rahu (l'armistice) on üldisem leping, pikema kestvusega ja osalt ka poliitilise iseloomuga. Sõjariistade rahu sõlmitakse vägede ülemjuhatajate vahel poliitiliste esindajate abil; see leping tuleb ka ratifitseerida. Sõjariistade rahule järgneb tavaliselt tõeline rahu ning tema ülesanne on sõjalise tegevuse pidurdamisega valmistada rahulikumat õhkkonda rahuläbirääkimisteks.

Sõjariistade rahu katkestab kõik sõjalised operatsioonid sõdivate vahel. Katkestamine võib sünnida teatud ajani, teatud ajaks või ilma aja tähendamisetä (art 38).

Vaenuline tegevus katkestatakse sõjariistade rahu sõlmimisel otsekohe, teatud aja möödumisel pääle lepingu sõlmimist või kindlal tähtajal (art 38).

Sõjariistade rahu leping sisaldab peale sõjalise tegevuse lõpetamise nõude tingimusi sõjavägede käitumise kohta sõjariistade rahu ajal ning suhtumise kohta tsiviilelanikkudesse (akt 39).

Sõjariistade rahu rikkumine ühe sõdiva poole poolt õigustab teist poolt otsekohe alustama vaenulist tegevust, kui rikkumine oli raske või oli tehtud vaenlase poolt tahtlikult (art 40).

Rikkumise raskuse määramiseks puudub meil objektiivne mõõdupuu. Üldiselt loetakse raskes rikkumiseks kahjuliku tegevust, mis on tehtud tahtlikult vastaspoole poolt.

Raskeks ei loeta rikkumist, mis korda saadetud eraisikute poolt nende algatusel. Siin vastaspool omab õiguse nõuda kahjutasu ning süüdlaste karistamist (art 41).

Kuna sõda lõpetab vaenuliste poolte vahel otsekohese sõjalise tegevuse, siis tekib küsimus, kuidas mõjub vaherahu tagalale. Kas tagalas võib vaherahu ajal ümberpaigutada väeosi, ehitada kaevikuid ja transporteerida sõjavägedele sõjamoona? Kui ümberpaigutamisi võib ette võtta, on sõjariistade rahu ja sõjarahu soodustajaks poolele, kellel vastavaist materjalidest või inimtagavaradest oli puudus. Sellele küsimusele ei leia meie vastust ei Maasõja korralduses ega vastavaist kombeõiguslikkudest normidest. Võiks aga arvata, et ümberpaigutusi siiski võib teha, sest selle korral oleks ju tegelikult pea võimatu vastast kontrollida.

Teine sellelaadiline küsimus kerkib sõjariistade rahust või sõjaseisaku ümberpiiratud väeosade kohta, kes olid näljas. Iga viivitus, seega ka sõjariistade rahu või sõjaseisak on näljasolejaile kahjuks. Tekib küsimus, kas ümberpiiratud näljasolid võivad oma toidutagavara täiendada, vähemalt sellelgi määral, et sõjalise tegevuse uuesti puhkemisel olukord poolte vahel jääks enamvähem võrdseks. Bonfils arvab, et üldine toidutagavara täiendamine on keelatud, aga piirajad peaks lubama vähesel määral toidumoonna muretseda, vaherahu päevade jaoks. Toidumoonna hulk peab aga olema niivõrd väike, et piiratud ei saa sellest uut materjaalset tuge vastuhakkamiseks.^{1/}

1/. Bonfils op.cit § 658-659. *lehen*

III. Sõja lõppemine.

Sõda võib lõppeda kolmel teel: 1). vastase maa vallutamise - debellatio, 2). sõja faktiline lõppemine sõdijate vahel ühegi lepinguta ja 3). rahulepinguga.

1). Debellatio on lõppemine, kus tugevam pool võidab nõrgema ja okupeerib nõrgema territooriumi ning kuulutab selle omaks (anektsioon). Inglismaa anekteeris 1902.a. Buuride sõja järel Lõuna-Aafrika vabariigid; Itaalia anekteeris 1936.a. Abessiinia.

2). Kui sõda võib faktiliselt alata kahe poole vahel sõja kuulutamisetä, siis võiks ta ka faktiliselt lõppeda rahulepinguta. Faktilise lõppemise juhte on sõdade praktikas aga vähe.

Faktilise lõppemise juures mõlemad vaenulised pooled lõpetavad sõjalise tegevuse; vaheaja järel, nagu aegub sõja teostamine ning riigid seavad normaalsed suhted jalule.

Trotski lootis Brest-Litovski deklaratsioonist sõja faktilist lõppemist, aga ta eksis, sest sakslased jätkasid Trotski lootustest hoolimata sõjalist tegevust.^{1/}

3) Keerulisemaks sõja lõppemise viisiks on lõppemine rahulepinguga. Harilikult enne rahulepingut sõlmitakse ajutine leping sõja lõpetamiseks või vaherahuks, millele järgneb lõplik rahu.

Rahulepingu läbirääkimiste eel või ajal võideldakse tihti sõja verisemad lahingud, sest survega sõjaväljal püütakse paremaid rahulepingu tingimusi välja kaubelda.

Rahuleping sisaldab peale rahutegemise nõude tingimusi okupeeritud territooriumi vabastamise, sõjakulude maksmise, tsiviilelanikkude kahjude tasumise ja sõjavangide kodumaale saatmise kohta.

Päale eelnimetatute võib rahuleping sisaldada veel maaalade eraldamisi ühe sõdiva poole kasuks, kui üks sõjaline pool on vastase võitnud ja võib temalt välja pressida sõjalise jõu ähvardusel osa tema territooriumist.^{2/}

Peale territooriumi eraldamise võib rahulepinguga kaotajale peale panna sõjakulude maksmise ja sõja kahjude tasumise.

1/. Laaman. Eesti iseseisvuse sünd.

2/. 1871.a. sõjas Prantsuse loovutas Elassi ja Lothringeni.